

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

**С. А. КОПИЛОВ,
В. В. ВЕРСТЮК**

ІСТОРІЯ СВІТОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ**

Кам'янець-Подільський
2020

УДК 930.85(100)(075.8)
ББК 63.3(0)я73
К65

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (протокол №3 від 28 травня 2020 року)

Рецензенти:

О. Б. Головка, доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка;

О. Є. Лисенко, доктор історичних наук, професор,
завідувач відділом історії України періоду Другої світової
війни Інституту історії України НАН України.

Копилов С. А., Верстюк В. В.

К65 Історія світових цивілізацій : навчально-методичний
посібник для організації самостійної роботи студентів іс-
торичних факультетів. Кам'янець-Подільський : Кам'я-
нець-Подільський національний університет імені Іва-
на Огієнка, 2020. 79 с.

Даний методичний посібник призначений для студентів істо-
ричних факультетів вищих навчальних закладів. Він містить
плани семінарських занять, список пропонованих джерел і літе-
ратури до кожного з них, методичні поради студентам у підго-
товці до занять та термінологічний словник. Запропоновано те-
ми есе і методичні поради до їх написання, варіанти аудиторної
контрольної роботи, список основних джерел та літератури до
курсу «Історія світових цивілізацій».

УДК 930.85(100)(075.8)
ББК 63.3(0)я73

© **Копилов С. А.,
Верстюк В. В., 2020**

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	4
<i>Тема 1.</i> Зародження наукових знань про цивілізацію в епоху Античності та Середньовіччя	6
<i>Тема 2.</i> Цивілізації Стародавнього Сходу	8
<i>Тема 3.</i> Стародавні цивілізації Америки.....	12
<i>Тема 4.</i> Цивілізація Античності.....	14
<i>Тема 5.</i> Становлення європейської цивілізації	19
<i>Тема 6.</i> Візантія та її місце у світовій цивілізації	22
<i>Тема 7.</i> Мусульманська цивілізація та її значення	25
<i>Тема 8.</i> Епоха Відродження і Нового часу в розвитку Західної цивілізації	29
<i>Тема 9.</i> Геополітична характеристика сучасної системи міжнародних відносин	32
Теми есе і методичні поради щодо їх написання	35
Тести з дисципліни «Історія світових цивілізацій».....	38
Глосарій до дисципліни «Історія світових цивілізацій».....	53
Список використаних джерел	72

ПОЯСНОВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс «Історія світових цивілізацій» має важливу роль у підготовці професійних істориків, сприяє формуванню масової історичної свідомості, історичної культури та мислення. Його значення у підготовці майбутніх фахівців-істориків обумовлюється низкою чинників.

По-перше, після виокремлення як окремих галузей політичної, дипломатичної, військової, економічної, соціальної, культурно-антропологічної, демографічної, гендерної, інтелектуальної історій прийшов час їх нового синтезу. Це б відкрило можливості для поглибленого і структурованого розуміння всесвітньої історії загалом.

По-друге, глобалізація історії зумовила те, що відносини між цивілізаціями перетворилися у важливі чинники світового розвитку, вага яких зростає.

По-третє, опанування історичних подій з позиції цивілізаційного підходу дозволяє глибше зазирнути в історичний процес, усвідомити його закономірності й орієнтуватися у складних питаннях конкретної історії, даючи їм наукову оцінку, систематизувати здобуті знання в єдине ціле.

Курс «Історія світових цивілізацій» у межах спеціальності «Історія» пов'язаний з такими навчальними дисциплінами: «Історією Стародавнього Сходу», «Історією Стародавньої Греції та Стародавнього Риму», «Історією середніх віків», «Новою історією країн Європи та Америки», «Новою історією країн Азії та Африки», «Новітньою історією країн Європи та Америки», «Новітньою історією країн Азії та Африки». Крім того, існує і тісний зв'язок з філософією, соціологією, політологією, що дозволяють глибше осягнути специфіку розвитку того чи іншого етнокультурного регіону нашої планети.

Хронологічні рамки курсу охоплюють період від зародження і становлення найдавніших цивілізацій до сьогодення, а його *географічний ареал* – планета Земля.

Метою викладання навчальної дисципліни «Історія світових цивілізацій» є ознайомлення студентів з основними концепціями соціокультурного розвитку людства, виявлення спільного та відмінного у виникненні й становленні цивілізацій Сходу та Заходу, з'ясування основних тенденцій розвитку людства на межі XX-XXI ст.

Основні цілі (завдання):

- аналіз основних концепцій соціокультурного розвитку людства;
- виявлення спільного та відмінного в розвитку цивілізацій Сходу та Заходу;
- з'ясування основних тенденцій розвитку людства на межі ХХ-ХХІ ст.;
- формування у студентів професійно-методичних умінь;
- опанування майбутніми істориками основних понять і термінів;
- розвивати у студентів вміння самостійно працювати з навчально-методичною літературою, їх пізнавальні процеси, прагнення до вдосконалення своєї професійної підготовки.

Пропонований посібник до курсу «Історія світових цивілізацій» структуровано за такими *навчально-методичними підрозділами*:

- плани семінарських занять і методичні поради підготовки до них;
- перелік рекомендованих джерел та літератури до тем семінарських занять;
- термінологічний словник;
- тести для самоконтролю.

Вибір даних елементів зумовлений необхідністю *розв'язання* таких *дидактичних завдань*:

- забезпечити орієнтацію студентів у змісті кожної теми та концентрацію їх уваги на головному;
- організувати і систематизувати самостійну роботу студентів з джерелами і науковою літературою;
- забезпечити поетапність засвоєння професійних знань і вмінь шляхом організації самостійної роботи.

Тема 1

ЗАРОДЖЕННЯ НАУКОВИХ ЗНАТЬ ПРО ЦИВІЛІЗАЦІЮ В ЕПОХУ АНТИЧНОСТІ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Мета: охарактеризувати основні концепції культурно-історичного процесу за доби античності та Середньовіччя; проаналізувати праці мислителів Стародавньої Греції та Риму, Аврелія Августина, Відукінда, Іохима Флорського, Гвіберта Ножанського, які проливають світло на ці питання.

План

1. Античне та старозавітно-християнське бачення культурно-історичного процесу.
2. Аврелій Августин і його твір «Про град Божий».
3. Історичні праці Відукінда, Іохима Флорського, Гвіберта Ножанського.

Список пропонованих джерел і літератури

Основна (джерела, підручники, посібники, програми та довідкові видання):

1. Антология источников по истории, культуре и религии Древней Греции / под ред. В. И. Кузищина. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 608 с.
2. Балух В. О. Історія античної цивілізації : у 3-х т. Чернівці : ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2008. Т. 3. Практикум. 544 с. ілюстр., карти.
3. Білецький О. І. Хрестоматія. Антична література. Київ : Радянська школа, 1968. 612 с.
4. Геродот. История в девяти книгах. Ленинград : Наука, 1972. 900 с.
5. Геродот Історії в дев'яти книгах. Київ : Наук. думка, 1993. 575 с.
6. Грейвс Р. Мифы Древней Греции. Москва : Прогресс, 1992. 620 с.
7. Историки Греции: Геродот – Фукидит – Ксенофонт / сост., авт. предисл. Т. Миллер. Москва : Художественная литература, 1976. 430 с.
8. Ливий Т. История Рима от основания города: перевод с лат. / отв. ред. Е. С. Голубцова. Москва : Наука, 1989. 575 с.
9. Транквилл Г. С. Жизнь двенадцати цезарей. Москва : Правда, 1991. 512 с.
10. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурологія. Москва : Высш. шк., 2009. 511 с.
11. Баженов Л. В. Історія Стародавнього Греції. Історія Стародавнього Риму: навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету : в 2 ч. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. Ч. 1. 88 с.

12. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси : Вертикаль, Видавець Кандич С. Г., 2015. 260 с.: ілюстр.
13. Історія середніх віків. Практикум. Частина I : навч. посібник / уклад. В. В. Гордієнко. Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. 574 с.
14. Колісніченко А. І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму: Навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. 274 с.
15. Філософія: курс лекцій / [під заг. кер. І. Бичко]. Київ : Либідь, 1991. 456 с.

Допоміжна (монографії та статті):

16. Американська демократія та незалежність України / [уклад.: Р. Боровський]. Львів : Слово, 1992. 104 с.
17. Велишский Ф. История цивилизации: Быт и нравы древних греков и римлян. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. 704 с.
18. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Пер. с франц. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2007. 336 с.
19. Грант М. Цивилизация Древнего Рима. Пер. с англ. И. Ю. Мартянова. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2003. 397 с.
20. Гуревич А. Категории средневековой культуры. Москва : Искусство, 1984. 350 с.
21. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. Москва : Прогресс, 1992. 376 с.
22. Тимченко О. Роль релігії у розвитку цивілізації. *Вісник Львівської комерційної академії*. Львів, 2005. Вип. 5. С. 173-176.
23. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве. Пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.
24. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель ; Владимир : ВКТ, 2013. 318, [2] с.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше питання** слід розпочати із з'ясування сутності циклічної та лінійної моделей історичного часу. Далі варто зупинитися на характеристичі доробку Платона та Демокріта, проаналізувати праці Геродота, Фукидіда, Ксенофонта, методику вивчення подій в античну добу.

Історична думка та історичні знання у Стародавньому Римі мали свої особливості. Тут слід надати увагу творчості Тіта Лукреція Кара, Катона Старшого, Тіта Лівія, Корнелія Тацита.

При розгляді **другого питання** варто зауважити, що середньовічні автори, наслідуючи античних, сприймали минуле як скарбницю прикладів, що демонстрували зразки гідної поведін-

ки і виявляли типові ситуації трагічного чи щасливого перебігу подій; минуле переосмислювалося в категоріях моралі й етики, слугувало джерелом повчання. Зазвичай історичне оповідання мало ніби хронологічний каркас, у межах якого довільно групувалися факти минулого. Слід пам'ятати, що основи християнської богословської історії були закладені головним теологом латинської церкви Аврелієм Августином, єпископом Гіппонським (354-430), творчий доробок якого необхідно охарактеризувати.

У заключному **(третьому) питанні** доцільно проаналізувати погляди мислителів доби Середньоовіччя на розвиток людства, зокрема німецького історика Відукінда Корвейського (бл. 925-980), італійського ченця Іоахима Флорського (1132-1202) та французького середньовічного хроніста Гвіберта Ножанського (1053-1124).

Питання для самоконтролю:

1. Що розуміють під поняттям «цивілізація»?
2. Які головні ознаки цивілізації Ви можете назвати?
3. Назвіть основні риси міфологічного світогляду.
4. Що таке провіденціоналізм?
5. З'ясуйте основні положення релігійного вчення Аврелія Августина.

Тема 2

ЦИВІЛІЗАЦІЇ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Мета: розглянути соціально-економічне, суспільне і культурне життя цивілізацій Стародавнього Єгипту, Дворіччя, Стародавньої Індії та Стародавнього Китаю, з'ясувати їхній внесок у розвиток людства.

План

1. Стародавній Єгипет:
 - а) утворення держави та її розвиток у період Раннього і Давнього царств;
 - б) суспільно-політичні, економічні та культурні досягнення єгипетської цивілізації в період Середнього царства;
 - в) розквіт Єгипту в епоху Нового царства. «Саїське відродження».

2. Цивілізація Межиріччя:
 - а) Шумер і Аккад (держава, суспільство, економіка, культура);
 - б) Вавилонське царство (держава, суспільство, економіка, культура);
 - в) Ассирійська імперія (держава, суспільство, економіка, культура).
3. Стародавня Індія:
 - а) цивілізація в долині ріки Інд (Мохенджо-Даро і Хараппа);
 - б) «ведійський період» в історичному розвитку Індії;
 - в) зародження та утвердження буддизму. Загальноіндійська держава Маур'їв.
4. Стародавній Китай:
 - а) перша централізована держава в Китаї – імперія Цінь;
 - б) релігія та культура.

Список пропонованих джерел і літератури

Основна (джерела, підручники, посібники, програми та довідкові видання):

1. Геродот. История в девяти книгах. Ленинград : Наука, 1972. 900 с.
2. Геродот Історії в дев'яти книгах. Київ : Наук. думка, 1993. 575 с.
3. Гроссман Ю. М., Лісовий І. А. Історія стародавнього світу: Практикум. Львів : Вища шк., 1985. 219 с.
4. Историки Греции: Геродот – Фукидид – Ксенофонт / сост., авт. предисл. Т. Миллер. Москва : Художественная литература, 1976. 430 с.
5. Крижанівський О. Хрестоматія з історії Стародавнього світу. Київ : Радянська школа, 1974. 158 с.
6. Тацит К. Сочинения : в 2 т. Ленинград : Наука, 1969. Т. 2. История. 370 с.
7. Транквилл Г. С. Жизнь двенадцати цезарей. Москва : Наука, 1966. 374 с.
8. Хрестоматія по истории Древнего мира / [сост. Е. Черкасова]. Москва : Просвещение, 1991. 288 с.
9. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурология. Москва : Высш. шк., 2009. 511 с.
10. Дахно І. Історія країн світу: довідник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 816 с.
11. История Древнего Востока / [под ред. В. Кузищина]. Москва : Высшая школа, 1988. 247 с.
12. Антонова К. и др. История Индии. Москва : Мысль, 1979. 607 с.
13. Історія світової культури / [керівник авт. колективу Л. Левчук]. Київ : Либідь, 2000. 368 с.
14. Левчук Л. Т. Історія світової культури. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 400 с.

15. Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 446 с.
16. Теорія та історія світової і вітчизняної культури / [за заг. ред. Н. Горбача]. Львів : Каменяр, 1992. 166 с.
17. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 375 с.: ілюстр.

Допоміжна (монографії та статті):

18. Альбедиль М. Забытая цивилизация в долине Инда. Санкт-Петербург : Наука, 1991. 176 с.
19. Альбедиль М. Зеркало традиций. Человек в духовных традициях Востока. Санкт-Петербург : Азбука, Петербургское Востоковедение, 2003. 288 с.
20. Бэшем А. Цивилизация Древней Индии. Екатеринбург : У-Фактория, 2007. 496 с.
21. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / предисловие Р. К. Баландина. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
22. Грант М. Цивилизация Древнего Рима. Пер. с англ. И. Ю. Мартьянова. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2003. 397 с.
23. Дзеркало цивілізацій. Стародавні китайці / [за ред. Д. Казеллі]. Харків : Ранок, 2004. 88 с.
24. Замаровський В. Їх величності піраміди. Київ : Веселка, 1988. 373 с.
25. Кацнельсон И. Тутанхамон и сокровища его гробницы. Москва : Наука, 1976. 152 с.
26. Сидихменов В. Китай: страницы прошлого. Москва : Наука, 1978. 384 с.
27. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве / пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.
28. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2013. 318, [2] с.
29. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. [Пер. с англ.]. Москва : Издательство АСТ, 2015. 571, [5] с.
30. Шераб Чодзин Кон. Життя Буди. Київ : Факт, 2007. 178 с.
31. Ясперс К. Великие философы. Будда, Конфуций, Лао-цзы, Нагарджуна. Москва : ИФРАН, 2007. 236 с.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше питання** передбачає характеристику передумов виникнення давньоєгипетської цивілізації. Варто проаналізувати об'єднання в IV тис. до н. е. Верхнього і Нижнього Єгипту в одне царство, період Раннього та Давнього царств, зосередження абсолютної влади в руках фараонів; кризу XXIII-XXI ст. до н. е. та розквіт Стародавнього Єгипту в період Середнього царства XXI-XVIII ст. до н. е. На особливу увагу заслугове релігійно-політична реформа Аменхотепа IV (Ехнатона), діяльність Рамзеса II Великого, «саїське відродження».

Друге питання присвячено цивілізації Месопотамії, а саме: містам-державам Шумеру, утворенню першої в Передній Азії централізованої держави деспотичного типу – Шумеро-Аккадського царства в III тис. до н. е., піднесенню Вавилону як нового політичного центру Межиріччя. Розквіт Вавилонського царства припав на правління царя Хаммурапі (1792-1750 рр. до н. е.), який створив закони, що впорядкували відносини між верствами населення.

Відповідаючи на **третє питання**, слід з'ясувати феномен протоіндійської цивілізації XXIII-XVIII ст. до н. е. (міста Мохеджодаро і Хараппа), особливості «ведійського» та «буддійського» періодів в історії Стародавньої Індії; висвітлити процес становлення загальноіндійської Держави Маур'їв (317-180 рр. до н. е.) та поширення впливу індійської цивілізації на регіони Південної Азії.

Четверте питання присвячене важливому етапу історії Стародавнього Китаю – розвитку та занепаду імперії Цинь.

Питання для самоконтролю:

1. Які географічні та суспільно-економічні фактори вплинули на зародження давньоєгипетської цивілізації?
2. Що означає вираз Геродота «Єгипет – це дар Нілу»?
3. Для чого будували піраміди і чому стало можливим їхнє будівництво?
4. У чому полягали особливості релігійних уявлень давніх єгиптян?
5. У чому суть релігійної реформи Ехнатона?
6. Визначте причини і суть «саїського відродження».
7. У чому виявився вплив єгипетської культури на культуру інших народів і які її особливості?
8. Які основні етапи генези цивілізації в Месопотамії?
9. Які були шумерські міста-держави?
10. Чи можна вважати Ассирійську державу VIII-VII ст. до н. е. світовою імперією того часу?
11. Основні етапи формування, поширення й еволюції буддизму.

Тема 3

СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АМЕРИКИ

Мета: проаналізувати процес освоєння людиною Америки; розглянути соціально-економічне, суспільно-політичне та культурне життя цивілізацій майя, ацтеків та інків.

План

1. Старий світ і доколумбова Америка.
2. Цивілізація майя: становлення, розквіт і занепад.
3. Держава ацтеків: становлення, розквіт і занепад.
4. Зародження і розквіт держави інків.
5. Досягнення народів Мезоамерики у сфері науки, архітектури, їх писемність.

Список пропонованих джерел і літератури

Основна (джерела, підручники, посібники, програми та довідкові видання):

1. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурология. Москва : Высш. шк., 2009. 511 с.
2. Вопросы новой и новейшей истории. Київ : Лыбидь, 1992. 143 с.
3. Галич М. История доколумбовых цивилизаций. Москва : Мысль, 1990. 407 с.
4. Дахно І. Історія країн світу: довідник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 816 с.
5. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
6. Історія світової культури / [керівник авт. колективу Л. Левчук]. Київ : Либідь, 2000. 368 с.
7. Левчук Л. Т. Історія світової культури. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
8. Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 446 с.
9. Павленко Ю. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ : Либідь, 2000. 360 с.
10. Теорія та історія світової і вітчизняної культури / [за заг. ред. Н. Горбача]. Львів : Каменяр, 1992. 166 с.

Допоміжна (монографії та статті):

11. Аптекер Г. История американского народа. Американская революция. 1763-1783. Москва : Изд. иностранной литературы, 1962. 382 с.

12. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / предисловие Р. К. Баландина. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
13. Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / отв. ред. Е. М. Гончарова. Москва : Айрис-Пресс, 2016. 560 с.
14. Дзеркало цивілізацій. Майя, ацтеки та інки / [за ред. Д. Казеллі]. Харків : Ранок, 2004. 88 с.
15. Стрингольм А. Походы викингов. Москва : ООО Издательство АСТ, 2003. 736 с.
16. Тимченко О. Роль релігії у розвитку цивілізації. *Вісник Львівської комерційної академії*. Львів, 2005. Вип. 5. С. 173-176.
17. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве. Пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.
18. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель ; Владимир : ВКТ, 2013. 318, [2] с.
19. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. [Пер. с англ.]. Москва : Издательство АСТ, 2015. 571, [5] с.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше питання** передбачає характеристику заселення Північної та Південної Америки. Дослідники вважають, що Американський континент був заселений 10-30 тис. років тому з Азії через Берингову протоку або, що його заселення відбувалося з островів Полінезії та Меланезії. Але ні в кого не викликає заперечення думка, що Мезоамерика – основна культурно-географічна область виникнення давньоамериканських цивілізацій. Тут близько двох тисяч років тому виникли цивілізації ольмеків та народу майя. Важливо зазначити, що стародавні цивілізації Америки не знали про існування колеса, в'ючних тварин, металевих знарядь праці.

Наступні питання пропонуємо проаналізувати за такою схемою:

- 1) час виникнення;
- 2) основні етапи розвитку;
- 3) територія;
- 4) суспільний устрій;
- 5) господарство;
- 6) релігія та досягнення цивілізацій майя, ацтеків та інків.

Крім того, необхідно з'ясувати вплив колоніальної політики держав Західної Європи (Іспанії, Португалії, Англії, Франції та Нідерландів) на стародавні цивілізації Америки.

Питання для самоконтролю:

1. Якими були передумови формування давньоамериканських цивілізацій?
2. У чому, на Вашу думку, полягає значення цивілізації ольмеків; яким був її вплив на цивілізацію народу майя?
3. Які ви можете назвати основні міста-держави майя?
4. Визначте особливості «класичної епохи» цивілізації майя.
5. Якими були релігійні уявлення народу майя?
6. Охарактеризуйте досягнення майя в літературі, архітектурі, науці.
7. Коли і за яких обставин утворилася держава ацтеків?
8. Досягнення держави ацтеків у період розквіту в XV ст.
9. Як і коли утворився племінний союз на чолі з інками?
10. Охарактеризуйте розвиток держави інків XV ст.
11. Якими були основні досягнення цивілізації інків?

Тема 4

ЦИВІЛІЗАЦІЯ АНТИЧНОСТІ

Мета: розглянути історію крито-мікенської цивілізації; дати характеристику суспільно-політичного, економічного та культурного життя Стародавньої Греції та Стародавнього Риму, з'ясувати значення цивілізації античної доби.

План

1. Крито-мікенська цивілізація.
2. Стародавня Греція раннього та класичного періодів.
3. Доба еллінізму: її досягнення та значення.
4. Стародавній Рим у VII-I ст. до н. е.: суспільство, економіка та культура.
5. Римська імперія в I-V ст. (держава, суспільство, економіка, культура).
6. Зародження та поширення християнства.

Список пропонованих джерел і літератури

Основна (джерела, підручники, посібники, програми та довідкові видання):

1. Антология источников по истории, культуре и религии Древней Греции / под ред. В. И. Кузищина. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 608 с.

2. Балух В. О. Історія античної цивілізації : у 3-х т. Чернівці : ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2008. Т. 3. Практикум. 544 с. ілюстр., карти.
3. Білецький О. І. Хрестоматія. Антична література. Київ : Радянська школа, 1968. 612 с.
4. Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей. Москва : Правда, 1991. 512 с.
5. Геродот. История в девяти книгах. Ленинград : Наука, 1972. 900 с.
6. Геродот. Історії в дев'яти книгах. Київ : Наук. думка, 1993. 575 с.
7. Грейвс Р. Мифы Древней Греции. Москва : Прогресс, 1992. 620 с.
8. Гроссман Ю. М., Лісовий І. А. Історія стародавнього світу: Практикум. Львів : Вища шк., 1985. 219 с.
9. Записки Ю. Цезаря. Гай Саллюстий Крисп : произвед. Москва : Ладомир, 1999. 750 с.
10. Историки античности. Москва : Правда, 1989. Т. 2. 360 с.
11. Историки Греции: Геродот – Фукидит – Ксенофонт / сост., авт. предисл. Т. Миллер. Москва : Художественная литература, 1976. 430 с.
12. Ливий Т. История Рима от основания города. Перевод с лат. / отв. ред. Е. С. Голубцова. Москва : Наука, 1989. 575 с.
13. Кун Н. Легенды и мифы Древней Греции. Минск : Народная асвета, 1989. 462 с.
14. Тацит К. Сочинения : в 2 т. Ленинград : Наука, 1969. Т. 2. История. 370 с.
15. Транквилл Г. С. Жизнь двенадцати цезарей. Москва : Наука, 1966. 374 с.
16. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурологія. Москва : Высш. шк., 2009. 511 с.
17. Баженов А. В. Історія Стародавнього Греції. Історія Стародавнього Риму: навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету : в 2 ч. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. Ч. 1. 88 с.
18. Балух В. Історія Стародавньої Греції. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 420 с.
19. Балух В. Історія Стародавнього Риму. Чернівці : Книги XXI, 2005. 680 с.
20. Гелей С. Політико-правові системи світу. Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2002. 224 с.
21. Гелей С. Політико-правові системи світу. Київ : Знання, 2006. 668 с.
22. Дахно І. Історія країн світу: довідник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 816 с.
23. Гордієнко В. В. Історіографія всесвітньої історії : навч. посібник. Умань : ПП Жовтий, 2012. 434 с.
24. История Древнего Рима / [под ред. В. Кузищина]. Москва : Высш. школа, 1981. 336 с.
25. Кадеес В. И. История Древней Греции и Рима: Курс лекций. Харьков : Колорит, 2006. 327 с.
26. Ковалев С. И. История Рима. Москва : Из-во «Полигон», 2002. 944 с.: ил.

27. Колісниченко А. І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. 274 с.
28. Кузищин В. История Древнего Рима. Москва : Высшая школа, 1981. 334 с.
29. Левчук Л. Т. Історія світової культури. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
30. Лекції з історії світової культури / [під заг. ред. проф. М. Стрішенця]. Тернопіль : Астон, 1999. 116 с.
31. Лісовий І. Античний світ у термінах, іменах і назвах: [довідник з історії та культури Стародавньої Греції та Риму]. Львів : Вид-во при ЛДУ, 1988. 200 с.
32. Миронов В. Б. Древний Рим. Москва : Вече, 2006. 720 с.
33. Мишулин А. Античная история Греции и Рима. Москва : ВПШ, 1944. 319 с.
34. Постернак А. История Древней Греции и Древнего Рима. Москва : Изд-во ПСТГУ, 2008. 778 с.
35. Суриков И. Е. Очерки об историописании в классической Греции. Москва : Языки славянских культур, 2011. 504 с.
36. Філософія: курс лекцій / [під заг. кер. І. Бичко]. Київ : Либідь, 1991. 456 с.
37. Шпенглер О. Закат Европы. Образ и действительность : в 2 т. Пер. с нем. Москва : Мысль, 1998.
38. Шульга С. А. Історія стародавньої Греції та Риму. Тестові завдання та методичні рекомендації для студентів історичного факультету. Луцьк, 2008. 72 с.
39. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 375 с.: ілюстр.

Допоміжна (монографії та статті):

40. Алферова М. История и легенды Древнего Рима. Москва : Издательство «Феникс», 2006. 608 с.
41. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / предисловие Р. К. Баландина. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
42. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Пер. с франц. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2007. 336 с.
43. Грант М. Цивилизация Древнего Рима / пер. с англ. И. Ю. Мартынова. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2003. 397 с.
44. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000. 1463 с.
45. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Львів : Вид-во ЛБА, 1999. 434 с.
46. Каркопино Ж. Повседневная Жизнь Древнего Рима. Апогей империи. Москва : Издательство «Молодая гвардия», 2008. 464 с.
47. Кондратов А. Этруски – загадка номер один. Москва : Знание, 1977. 96 с.
48. Підлісна Г. Антична література. Київ : Вища школа, 1992. 255 с.

49. Тимченко О. Роль релігії у розвитку цивілізації. *Вісник Львівської комерційної академії*. Львів, 2005. Вип. 5. С. 173-176.
50. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве / пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.
51. Тойнби, А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель ; Владимир : ВКТ, 2013. 318, [2] с.
52. Удальцова З. Византийская культура. Москва : Наука, 1988. 288 с.
53. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ, 2015. 571, [5] с.
54. Штоль Г. В. История Древнего Рима в биографиях. Москва : Русич, 2003. 574 с.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше питання** передбачає характеристику крито-мікенської (егейської) цивілізації, розквіт якої припав на XVIII-XV ст. до н. е. У цей час відбулося об'єднання критських міст-держав в одну велику морську державу за правління царя Міноса. Варто з'ясувати структуру критського суспільства, розвиток мореплавства і торгівлі, досягнення критян у ремеслі, архітектурі та мистецтві, релігійні вірування. Занепад критської цивілізації припав на кінець XV ст. до н. е., що було пов'язано із виверженням вулкану на о. Фера.

Друге питання присвячено розвитку грецької цивілізації в ранній та класичний періоди. Тут у першу чергу необхідно проаналізувати дорійське завоювання Еллади XII ст. до н. е., утворення полісної системи в Греції, Велику грецьку колонізацію VIII-VI ст. до н. е., державний устрій Стародавньої Спарти та Афін, боротьбу між ними, що призвела до послаблення та завоювання Римом Балкан і Східного Середземномор'я у III-II ст. до н. е. На особливу увагу заслуговують греко-перські війни 500-449 рр. до н. е., які були першим у світовій історії міжцивілізаційним протистоянням між Сходом та Заходом.

Розкриваючи **наступне питання**, слід зауважити, що після смерті Олександра Македонського (323 р. до н. е.) імперія розпалася на держави, що стали центрами античної культури на сході. Духовне життя античного та східного світів набуло нового піднесення. Водночас на захід від Еллади міцніла молода рабовласницька держава – античний Рим. Згодом вона підкорила весь елліністичний світ, полісна Римська держава перетворилася на імперію. Завоювання останньої елліністичної держави (Єгипту) римлянами завершило період еллінізму, який тривав з 323 р. до н. е. по 30 р. до н. е.

Четверте та п'яте питання пропонуємо проаналізувати за такими пунктами:

- 1) періодизація історії Стародавнього Риму;
- 2) державний і суспільний устрій в епоху Республіки та епоху Імперії;
- 3) економіка VII ст. до н. е. – V ст.: головні тенденції та досягнення.

Варто зазначити, що римляни надавали перевагу практичній користі набутих знань, а тому в Римі набули розвитку географія, біологія, фізика, математика, що мали прикладне значення. Римляни збагатили людство численними технічними винаходами (бетон, акведуки, «гвинт Архімеда» тощо).

При підготовці **останнього питання** необхідно визначити передумови та причини поширення християнства. Виникнувши як релігія пригнічених незаможних людей у I ст. серед євреїв Палестини, християнство згодом заволоділо свідомістю найрізноманітніших верств населення і поширилося по всій території імперії. Приваблива своїм ученням (пропагувалася рівність людей перед Богом), християнська релігія з IV ст. перетворилася на державну релігію Римської імперії.

Питання для самоконтролю:

1. Як виникла та розвивалася крито-мікенська цивілізація?
2. Які особливості «архаїчного» та «класичного» періодів грецької історії?
3. Що таке античний поліс?
4. Якими були особливості елліністичного періоду в розвитку античної цивілізації?
5. Визначте здобутки і значення античної грецької культури.
6. Яким був вплив цивілізації греків та етрусків на становлення цивілізації Стародавнього Риму?
7. Які особливості розвитку давньоримської держави в республіканський період?
8. Які чинники призвели до падіння Римської республіки та становлення імперії?
9. Охарактеризуйте досягнення культури римського світу.
10. Як і де виникло християнство?
11. Значення Міланського едикту імператора Константина I.
12. Якими були філософські надбання римської цивілізації?
13. Що призвело до занепаду та падіння Римської імперії?

Тема 5

СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Мета: розглянути історичні передумови формування європейської цивілізації; дати характеристику життя європейського суспільства за доби Раннього Середньовіччя (кінець V – перша половина XI ст.), Розвинутого Середньовіччя (друга половина XI-XIII ст.) та Пізнього Середньовіччя (XIV-XV ст.).

План

1. Велике переселення народів та утворення «варварських» королівств на території Римської імперії.
2. Держава франків. Карл Великий.
3. Суспільно-політичний та економічний розвиток Англії, Франції та Німеччини у X-XIII ст.
4. Культура середньовічної Європи.

Список пропонованих джерел і літератури

Основна (джерела, підручники, посібники, програми та довідкові видання):

1. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII ст.). Львів : Вид-во УКУ, 2002. 412 с.
2. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурологія. Москва : Вышш. шк., 2009. 511 с.
3. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium Aevum: Середні віки. Львів : Тріада Плюс, 2010. 502 с.
4. Гелей С. Політико-правові системи світу. Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2002. 224 с.
5. Гелей С. Політико-правові системи світу. Київ : Знання, 2006. 668 с.
6. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття : підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси : Вертикаль, Видавець Кандич С. Г., 2015. 260 с.: іл.
7. Дахно І. Історія країн світу: довідник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 816 с.
8. Джеджула К. Історія Франції. Київ : Радянська школа, 1954. 653 с.
9. Зайбдт Ф. Блиск і вбогість середньовіччя: історія з початком і кінцем. Львів : Вид-во Українського Католицького ун-ту, 2009. 512 с.
10. Історіографія всесвітньої історії : навч. посібник / за ред. В. В. Гордієнко. Умань : ПП Жовтий, 2012. 434 с.
11. Історія світової культури / [керівник авт. колективу Л. Левчук]. Київ : Либідь, 2000. 368 с.
12. Історія середніх віків / [за ред. А. Удальцова]. Київ : Радянська школа, 1948. 584 с.

13. Історія середніх віків. Практикум. Ч. I : навч. посібн. / уклад. В. В. Гордієнко. Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. 574 с.
14. История стран зарубежного Востока в средние века. Москва : Изд. Московского университета, 1957. 372 с.
15. Левчук А. Т. Історія світової культури. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
16. Лекції з історії світової культури / [під заг. ред. проф. М. Стришенця]. Тернопіль : Астон, 1999. 116 с.
17. Мортон А. История Англии. Москва : Инлитиздат, 1950. 462 с.
18. Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 446 с.
19. Павленко Ю. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ : Либідь, 2000. 360 с.
20. Семенов В. История средних веков. Москва : Учпедгиз, 1956. 551 с.
21. Філософія: курс лекцій / [під заг. кер. І. Бичко]. Київ : Либідь, 1991. 456 с.

Допоміжна (монографії та статті):

22. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Пер. с франц. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2007. 336 с.
23. Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / отв. ред. Е. М. Гончарова. Москва : Айрис-Пресс, 2016. 560 с.
24. Гуревич А. Категории средневековой культуры. Москва : Искусство, 1984. 350 с.
25. Гуревич А. Походы викингов. Москва : Наука, 1966. 183 с.
26. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
27. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Львів : Вид-во ЛБА, 1999. 434 с.
28. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада. Москва : Прогресс, 1992. 376 с.
29. Лозинский С. История папства. Москва : Политиздат, 1986. 382 с.
30. Стрингольм А. Походы викингов. Москва : ООО Издательство АСТ, 2003. 736 с.
31. Тимченко О. Роль релігії у розвитку цивілізації. *Вісник Львівської комерційної академії*. Львів, 2005. Вип. 5. С. 173-176.
32. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве. Пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.
33. Тойнби А. Дж. Цивілізація перед судом історії. Мир и запад. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель ; Владимир: ВКТ, 2013. 318, [2] с.
34. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. [Пер. с англ.]. Москва : Издательство АСТ, 2015. 571, [5] с.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше питання** передбачає характеристику історичних передумов формування європейської цивілізації, а саме: демографічного зростання кочових племен; глобальних

кліматичних змін II ст. (малого льодовикового періоду); послаблення держав Середньої Азії, Китаю, Римської імперії, які стали об'єктами завоювань. Крім того, варто проаналізувати головні етапи «великого переселення народів» IV-VII ст. та виникнення варварських королівств (державних утворень германських племен на території колишньої Римської імперії) – Вандальського, Вестготського, Бургундського та ін.

Друге питання присвячено характеристиці процесів виникнення та становлення Франкського королівства, яке проіснувало з 486 р. по 843 р. На особливу увагу заслуговують суспільно-політичні та економічні відносини у франкському суспільстві на межі V-VI ст., прийняття ним християнства наприкінці V ст. Окремо варто виділити період правління Карла Великого (768-814), який проводив активну завойовницьку політику, сприяв розвитку освіти, науки та культури. Син Карла Людовік Благочестивий у 817 р. поділив країну між трьома своїми синами, які після смерті батька розпочали міжусобну війну – «Війну трьох братів». Вона завершилася у 843 р. підписанням Верденського договору. Радянський історик А. Левандовський слушно зазначив, що після Верденського договору «на зміну Франції прийшла Європа».

При підготовці до **третього та четвертого питання** слід з'ясувати суспільно-політичний, економічний і культурний розвиток Англії, Франції та Німеччини в X-XV ст.

Питання для самоконтролю:

1. Які фактори вплинули на формування європейської цивілізації Середньовіччя?
2. Які етапи розвитку можна виділити в періоді Середньовіччя?
3. Поясніть сутність терміну «вандалізм».
4. Що таке «велике переселення народів», як воно вплинуло на суспільно-політичну ситуацію в Західній Європі?
5. Охарактеризуйте розвиток держави франків і діяльність Карла Великого.
6. Які суспільно-політичні та економічні зміни відбувалися в добу раннього Середньовіччя?
7. Як відбувався політичний розвиток середньовічної Англії?
8. Визначте особливості суспільно-політичного розвитку середньовічної Німеччини.
9. Охарактеризуйте роль католицької церкви в період Середньовіччя.
10. Які наслідки для країн Західної Європи мали хрестові походи?
11. Характерні риси культури та науки Середньовіччя.

Тема 6

ВІЗАНТІЯ ТА ЇЇ МІСЦЕ У СВІТОВІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Мета: розглянути історію Східної Римської (Візантійської) імперії в V-XV ст., охарактеризувати добу правління імператора Юстиніана I («Цивільний кодекс», військові реформи); проаналізувати суспільно-політичне, соціально-економічне та культурне життя Візантії в IX-XII ст.; з'ясувати причини кризи та падіння імперії в 1453 р.

План

1. Східна Римська імперія у V-VII ст. Правління Юстиніана I.
2. Візантія у IX-XII ст.: держава, суспільство, економіка та культура.
3. Занепад та падіння Візантійської держави (XIII-XV ст.).

Список пропонованих джерел і літератури

Основна (джерела, підручники, посібники, програми та довідкові видання):

1. Балух В. О. Історія античної цивілізації : у 3-х т. Чернівці : ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2008. Т. 3. Практикум. 544 с. іл., карти.
2. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурологія. Москва : Высш. шк., 2009. 511 с.
3. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium Aevum: Середні віки. Львів : Тріада Плюс, 2010. 502 с.
4. Гелей С. Політико-правові системи світу. Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2002. 224 с.
5. Гелей С. Політико-правові системи світу. Київ : Знання, 2006. 668 с.
6. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси : Вертикаль, Видавець Кандич С. Г., 2015. 260 с.: іл.
7. Дахно І. Історія країн світу: довідник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 816 с.
8. Зайбт Ф. Близькість і вбогість середньовіччя: історія з початком і кінцем. Львів : Вид-во УКУ, 2009. 512 с.
9. Історія світової культури / [керівник авт. колективу Л. Левчук]. Київ : Либідь, 2000. 368 с.
10. Історія середніх віків / [за ред. А. Удальцова]. Київ : Радянська школа, 1948. 584 с.
11. Історія середніх віків. Практикум. Ч. I : навч. посібн. / уклад. В. В. Гордієнко. Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочинський»), 2014. 574 с.

12. Курбатов Г. История Византии. Москва : Высшая школа, 1984. 205 с.
13. Левчук А. Т. Історія світової культури. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
14. Лекції з історії світової культури / [під заг. ред. проф. М. Стрищенця]. Тернопіль : Астон, 1999. 116 с.
15. Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 446 с.
16. Острогорський Г. Історія Візантії. Львів : Літопис, 2002. 587 с.
17. Павленко Ю. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ : Либідь, 2000. 360 с.
18. Філософія: курс лекцій / [під заг. кер. І. Бичко]. Київ : Либідь, 1991. 456 с.

Допоміжна (монографії та статті):

19. Велишский Ф. История цивилизации: Быт и нравы древних греков и римлян. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. 704 с.
20. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / предисловие Р. К. Баландина. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
21. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Пер. с франц. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2007. 336 с.
22. Гийу А. Византийская цивилизация. Екатеринбург : У-Фактория, 2005. 552 с.
23. Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / отв. ред. Е. М. Гончарова. Москва : Айрис-Пресс, 2016. 560 с.
24. Гуревич А. Категории средневековой культуры. Москва : Искусство, 1984. 350 с.
25. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
26. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Львів : Видавництво ЛБА, 1999. 434 с.
27. Диль Ш. Основные проблемы византийской истории. Москва : Инлитиздат, 1947. 182 с.
28. Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба. 1300-1600. Київ : Критика, 1998. 286 с.
29. Каждан А. Аграрные отношения в Византии XIII-XIV вв. Москва : Из-во АН СССР, 1952. 242 с.
30. Каждан А. Очерки истории Византии и южных славян. Москва : Учпедгиз, 1958. 326 с.
31. Лебон Г. История арабской цивилизации / под ред. Е. В. Малашевич, А. П. Костелецкой. Минск : МФЦП, 2009. 704 с.
32. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. Москва : Прогресс, 1992. 376 с.
33. Лозинский С. История папства. Москва : Политиздат, 1986. 382 с.
34. Стрингольм А. Походы викингов. Москва : ООО Издательство АСТ, 2003. 736 с.
35. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве. Пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.

36. Тойнби А. Дж. Цивілізація перед судом історії. Мир і захід. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2013. 318, [2] с.
37. Удадьцова З. Візантійська культура. Москва : Наука, 1988. 288 с.
38. Хантингтон С. Столкновение цивілізацій. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ, 2015. 571, [5] с.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше питання** слід розпочати з періодизації історії Візантії:

- 395 р. – середина VII ст. – виникнення та формування Візантійської імперії як багатонаціональної держави;
- друга половина VII – перша половина IX ст. – скорочення території держави майже вдвічі через напади арабів та слов'ян;
- друга половина IX – середина XI ст. – «Золотий час Візантії»: відродження могутності імперії за правління Македонської династії;
- друга половина XI ст. – 1204 р. – доба могутності Візантії за правління династії Комнінів, захоплення Константинополя хрестоносцями;
- 1261-1453 рр. – відновлення Візантії, встановлення династії Палеологів. Поступовий занепад Візантійської держави та захоплення Константинополя турками; остаточне падіння імперії.

Далі доцільно проаналізувати ранньовізантійський етап історії: особливості державотворчих процесів, соціальну структуру суспільства в IV-VII ст., взаємовідносини держави та церкви. На особливу увагу заслуговує правління Юстиніана I (527-565).

Характеризуючи історію Східної Римської імперії VII-IX ст. (**друге питання**), окремо варто зупинитися на іконоборчому русі. Слід надати також увагу становленню феодальних відносин у Візантії в IX-XII ст.

При відповіді на **третє запитання** слід вказати, що розгром Константинополя хрестоносцями 1204 р. став початком кінця Візантії. Вона зуміла відродитися в XIII ст., але її територія постійно зменшувалася. Крапку в історії Візантії поставили турки на чолі з Мегмедом II Завойовником, які в 1453 р. заволоділи столицею.

Питання для самоконтролю:

1. Чому Візантію вважають спадкоємицею та продовжувачем греко-римської цивілізаційної традиції?
2. Які періоди розвитку пройшла Візантійська імперія?
3. Проаналізуйте реформи Юстиніана I.

4. Визначте особливості східної (греко-візантійської) Церкви.
5. Як Ви розумієте концепцію «цезаропалізму»?
6. Як розвивалася Візантійська імперія в період розквіту та підйому в IX-X ст.?
7. Охарактеризуйте відносини Візантії з державами Західної Європи в період хрестових походів.
8. Розкажіть про відносини Візантії з Київською Руссю та Галицько-Волинською державою.
9. Визначте основні причини занепаду та загибелі Візантійської імперії.
10. Основні досягнення візантійської науки та культури. Вплив візантійської цивілізації на сусідні народи, зокрема слов'янські.

Тема 7

МУСУЛЬМАНСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Мета: визначити роль ісламу в житті мусульманського суспільства; проаналізувати виникнення, розквіт та занепад Арабського халіфату в VII-XIII ст.; з'ясувати місце Османської імперії в історії мусульманської цивілізації; висвітлити визначальні тенденції розвитку ісламського світу в XX – на початку XXI ст.

План

1. Зародження та поширення ісламу.
2. Арабський халіфат (держава, суспільство, економіка).
3. Османська імперія.
4. Розвиток мусульманських країн у XVII – на початку XXI ст.
5. Мусульманська культура.

Список пропонованих джерел і літератури

Основна (джерела, підручники, посібники, програми та довідкові видання):

1. Колониальная политика капиталистических держав (1870-1914) / отв. ред. Е. Е. Юровская. Москва : Из-во «Просвещение», 1967. 376 с.
2. Хрестоматія з нової історії. Ч. II. 1870-1918 / за ред. О. І. Молока, В. О. Орлова. Київ : Радянська школа, 1954. 600 с.
3. Хрестоматія з нової історії. Ч. II / упорядники: В. А. Жебокрицький, А. А. Коваленко, В. В. Зайцев. Київ : Радянська школа, 1972. 176 с.

4. Хрестоматія по історії Нового часу країн Європи та Америки : в 2 кн. / сост. Д. В. Кузнецов. Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2010. Кн. 2. Международные отношения в 1648-1918 гг. 336 с.
5. Хрестоматія по новій історії : в 3-х т. Москва : Соцэкгиз, 1963. Т. 1. (1640-1815). 767 с.
6. Хрестоматія по новій історії : в 3-х т. / под ред. А. А. Губера, А. В. Ефимова. Москва : Соцэкгиз, 1965. Т. 2. (1815-1870). 783 с.
7. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурологія. Москва : Высш. шк., 2009. 511 с.
8. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium Aevum: Середні віки. Львів : Тріада Плюс, 2010. 502 с.
9. Гелей С. Політико-правові системи світу. Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2002. 224 с.
10. Гелей С. Політико-правові системи світу. Київ : Знання, 2006. 668 с.
11. Головченко В. І. Нова історія Азії та Африки: колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.) : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2010. 520 с.
12. Дахно І. Історія країн світу: довідник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 816 с.
13. Евдокимова А. А. История стран Востока в новое время. Курс лекций. Уфа : Изд-во БГПУ, 2009. 238 с.
14. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
15. История Востока : в 6 т. / гл. редкол.: Р. Б. Рыбаков и др. Москва : Вост. лит., 2004. Т. 4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX века). Кн. 1. 608 с.
16. История Востока : в 6 т. / гл. редкол.: Р. Б. Рыбаков и др. Москва : Вост. лит., 2005. Т. 4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX века). Кн. 2. 574 с.
17. Історія середніх віків / [за ред. А. Удальцова]. Київ : Радянська школа, 1948. 584 с.
18. Історія середніх віків. Практикум. Ч. I : навч. посібн. / уклад. В. В. Гордієнко. Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавель «Сочинський»), 2014. 574 с.
19. История стран зарубежного Востока в средние века. Москва : Изд-во МГУ, 1957. 372 с.
20. Кримський А. Історія Туреччини. Київ ; Львів : Олір, 1996. 288 с.
21. Левчук А. Т. Історія світової культури. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
22. Лекції з історії світової культури / [за заг. ред. проф. М. Стрішняка]. Тернопіль : Астон, 1999. 116 с.
23. Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 446 с.
24. Павленко Ю. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ : Либідь, 2000. 360 с.
25. Рубель В. Історія середньовічного Сходу. Київ : Либідь, 2002. 736 с.

26. Скрипник О. М. Нова історія країн Азії і Африки : навчальний посібник. [2-е вид., доп.]. Умань : ПП Жовтий, 2011. 116 с.
27. Філософія: курс лекцій / [за заг. кер. І. Бичко]. Київ : Либідь, 1991. 456 с.

Допоміжна (монографії та статті):

28. Агаджанов С. Государство сельджукидов и Средняя Азия в XI-XII вв. Москва : Наука, 1991. 303 с.
29. Апрадов В. Тысячелетия Восточного Магриба. Москва : Наука, 1976. 151 с.
30. Газін В. П. Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 424 с.
31. Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / отв. ред. Е. М. Гончарова. Москва : Айрис-Пресс, 2016. 560 с.
32. Иналджик Г. Османська імперія. Класична доба. 1300-1600. Київ : Критика, 1998. 286 с.
33. Ковальков О. Л. Колоніалізм в історії народів Сходу. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 96 с.
34. Крисаченко В. Історія Криму. Кримське ханство. Київ : Твім інтер, 2000. 336 с.
35. Ланда Р. Г. Политический ислам: предварительные итоги. Москва : ИБВ, 2005. 286 с.
36. Лебон Г. История арабской цивилизации / под ред. Е. В. Малашевич, А. П. Костелецкой. Минск : МФЦП, 2009. 704 с.
37. Львова Э. С. История Африки в лицах. Биографические очерки. Москва : Муравей, 2002. Вып. 1: Африка в доколониальную эпоху. 256 с.
38. Новикова Л. Цивилизация как идея и как объяснительный принцип исторического процесса. *Цивилизации*. 1992. Вып. 1.
39. Орешкова С. Ф. Османская империя: Опыт конфессиональных отношений. *Восток*. 2008. № 6. С. 33-44.
40. Панин С. Б. Панисламизм в Средней Азии перед Первой мировой войной. *Вопросы истории*. 2015. № 2. С. 121-136.
41. Петросян И. Е. Османская империя: Реформы и реформаторы (конец XVIII – начало XX века). Москва : Наука, 1993. 186 с.
42. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве. Пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.
43. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель ; Владимир : ВКТ, 2013. 318, [2] с.
44. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ, 2015. 571, [5] с.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на **перше питання**, слід вказати, що головною причиною виникнення ісламу була потреба в подоланні племінної роздробленості арабів та створенні єдиної держави шляхом об'єднання вірою в єдиного бога. Не останню роль тут

відіграв Мухаммед (570-632), основні віхи біографії якого потрібно з'ясувати. Догмати ісламу були надзвичайно простими, тому він швидко поширився територією Аравійського півострова, північної Африки, Середньої Азії та Близького Сходу. Основні релігійні обов'язки мусульман зводилися до обов'язкової п'ятиразової молитви на день (намазу), участі у священній війні з невірними (джихаду), дотримання раз на рік обов'язкового посту (рамазану), паломництва до Мекки та Медини (хаджу), сплати п'ятої частини своїх прибутків на милостиню.

У **другому питанні** варто простежити суспільно-політичне, економічне та культурне життя Арабського халіфату при Омейядах (661-750) та Аббасидах (750-1258).

Третє питання присвячене Османській державі, яка виникла наприкінці XIII ст. та за короткий проміжок часу зуміла захопити візантійські, сербські, болгарські, угорські та інші землі. Пік її могутності припав на правління Селіма I (1512-1520) та Сулеймана I (1520-1566). Із середини XVIII ст. окреслилися деструктивні тенденції, але Османська імперія продовжувала існувати аж до 1922 р.

Відповідаючи на **четверте питання**, слід зазначити, що мусульманський світ у XIX – на початку XXI ст. розвивався надзвичайно динамічно. Варто в першу чергу охарактеризувати основні віхи національно-визвольного руху мусульманських народів; виникнення нових держав на Середньому та Близькому Сході, в Африці, у Південній та Південно-Східній Азії. Особливо сьогодні актуальною є проблема тероризму.

Доречно акцентувати увагу, що культура мусульманської цивілізації мала такі особливості:

- заборона зображувати людей і будь-яких живих істот;
- поширення арабесок (геометричного чи рослинного орнаменту, створеного на основі точного математичного розрахунку) та каліграфії;
- збереження й використання культурних досягнень античності, Стародавнього Сходу, завойованих народів.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте фактори, що сприяли зародженню та поширенню ісламу.
2. Назвіть основні періоди історичного розвитку арабського світу.
3. Як мусульманська ідеологія вплинула на утворення держави в арабів і арабські завоювання?

4. Охарактеризуйте суспільно-політичний та економічний розвиток Арабського халіфату.
5. Як і чому відбувся розпад Арабського халіфату?
6. Визначте характерні риси та досягнення арабо-мусульманської культури.
7. Які причини утворення Османської імперії?
8. Якими були особливості розвитку мусульманського світу в XVII-XX ст.?
9. У чому причина конфліктів між мусульманською та іншими цивілізаціями?

Тема 8

ЕПОХА ВІДРОДЖЕННЯ І НОВОГО ЧАСУ В РОЗВИТКУ ЗАХІДНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Мета: проаналізувати суспільно-політичне, економічне та культурне життя країн Західної Європи наприкінці XV – в XVII ст., тобто в ранній новий час.

План

1. Початок епохи Відродження в Європі.
2. Великі географічні відкриття.
3. Зародження протестантизму. Реформація та Контрреформація в країнах Західної Європи.
4. Культура, філософська та наукова думка Європи в XVI-XVII ст.

Список пропонованих джерел і літератури

Основна (джерела, підручники, посібники, програми та довідкові видання):

1. Хрестоматия по истории Нового времени стран Европы и Америки : в 2 кн. / сост. Д. В. Кузнецов. Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2010. Кн. 2. Международные отношения в 1648-1918 гг. 336 с.
2. Хрестоматия по новой истории : в 3-х т. Москва : Соцэкгиз, 1963. Т. 1. (1640-1815). 767 с.
3. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII ст.). Львів : Вид-во УКУ, 2002. 412 с.
4. Английская буржуазная революция XVII века / [под ред. акад. Е. Косминского и Я. Левицкого]. Москва : Изд-во АН СССР, 1954. Т. 1, 2. 377 с.

5. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурология. Москва : Высш. шк., 2009. 511 с.
6. Вопросы новой и новейшей истории. Київ : Лыбидь, 1992. 143 с.
7. Гелей С. Політико-правові системи світу. Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2002. 224 с.
8. Гелей С. Політико-правові системи світу. Київ : Знання, 2006. 668 с.
9. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси : Вертикаль, Видавець Кандич С. Г., 2015. 260 с.: іл.
10. Дахно І. Історія країн світу: довідник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 816 с.
11. Джеджула К. Історія Франції. Київ : Радянська школа, 1954. 653 с.
12. Ефимов А. Очерки по истории США. От открытия Америки до окончания гражданской войны. Москва : Учпедгиз, 1955. 328 с.
13. Левчук А. Т. Історія світової культури. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
14. Лекції з історії світової культури / [за заг. ред. проф. М. Стрішняка]. Тернопіль : Астон, 1999. 116 с.
15. Мортон А. История Англии. Москва : Инлитиздат, 1950. 462 с.
16. Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 446 с.
17. Павленко Ю. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ : Либідь, 2000. 360 с.
18. Ревуненков В. Очерки по истории Великой французской революции. Ленинград : Ленинградский государственный университет им. А. Жданова, 1982. 283 с.
19. Рогинская А. Очерки по истории Франции (XVII-XIX вв.). Москва : Изд-во ИМО, 1958. 368 с.
20. Теорія та історія світової і вітчизняної культури / [за заг. ред. Н. Горбача]. Львів : Каменяр, 1992. 166 с.
21. Філософія: курс лекцій / [за заг. кер. І. Бичко]. Київ : Либідь, 1991. 456 с.
22. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 375 с.: ілюстр.

Допоміжна (монографії та статті):

23. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / предисловие Р. К. Баландина. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
24. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Пер. с франц. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2007. 336 с.
25. Гумилев А. Этногенез и биосфера Земли / отв. ред. Е. М. Гончарова. Москва : Айрис-Пресс, 2016. 560 с.
26. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
27. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Львів : Вид-во ЛБА, 1999. 434 с.
28. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. Москва : Прогресс, 1992. 376 с.

29. Лозинский С. История папства. Москва : Политиздат, 1986. 382 с.
30. Манфред А. Три портрета эпохи Великой французской революции. Москва : Мысль, 1989. 432 с.
31. Международная научная конференция «Раннее Новое время в контексте всемирной истории». *Новая и новейшая история*. 2011. № 2.
32. Патрушев А. Расколдованный мир Макса Вебера. Москва : МГУ, 1992. 208 с.
33. Пиренн А. Нидерландская революция. Москва : Соцэкгиз, 1937. 572 с.
34. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве. Пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.
35. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель ; Владимир : ВКТ, 2013. 318, [2] с.
36. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ, 2015. 571, [5] с.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше питання** передбачає характеристику епохи Відродження (Ренесансу) в Європі. Варто зазначити, що його батьківщиною є Італія. Крім того, необхідно проаналізувати основні риси культури Відродження (світський характер та гуманістичний світогляд; віра в безмежні можливості людини як центру Всесвіту; критика католицького аскетизму; принцип науковості; ідея суверенної національної держави на протипагу християнській спільноті тощо) та його особливості в країнах тогочасної Європи.

При розгляді **другого питання** варто з'ясувати причини та передумови Великих географічних відкриттів (формування буржуазії в європейських містах, розвиток товарного господарства й торгівлі, науково-технічні здобутки в оснащенні й конструкції кораблів, удосконалення компасу та навігаційних приладів, «жадоба золота», пошук нових шляхів до країн Сходу та ін.). Крім того, слід визначити головні наслідки Великих географічних відкриттів як для Європи, так і для народів доколумбової Америки.

На окрему увагу заслуговує XVI-XVII ст., оскільки саме в цей час Європа пережила Реформацію та Контрреформацію, революції 1566-1609 рр. у Нідерландах та 1640-1653 рр. в Англії; виникли нові капіталістичні відносини. Усе це позначилося на науці та культурі, виникли нові філософські концепції та теорії.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте основні періоди розвитку епохи Відродження.
2. Що таке ренесансний світогляд і які його особливості?
3. Яку країну вважають батьківщиною Ренесансу?

4. Охарактеризуйте причини Великих географічних відкриттів.
5. Які наслідки мали Великі географічні відкриття для народів Європи та колоній?
6. Що зумовило виникнення Реформації? Визначте її суть.
7. Проаналізуйте основні результати Реформації.
8. З'ясуйте причини та наслідки революції в Нідерландах.
9. Як відбувалося становлення та зміцнення абсолютизму в країнах Західної Європи?
10. Визначте головні причини революції в Англії в середині XVII ст., її наслідки та історичне значення.

Тема 9

ГЕОПОЛІТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Мета: з'ясувати стан міжнародної системи на зламі тисячоліть; проаналізувати плани головних геостратегічних гравців міжнародних відносин (США, ЄС, Китаю); визначити їхнє ставлення до майбутньої долі нашої держави.

План

1. Нова конфігурація сил системи міжнародних відносин на зламі ХХ-ХХІ ст.: мультиполярність чи монополярність.
2. Головні геостратегічні гравці сучасних міжнародних відносин:
 - а) США – єдина наддержава нового світового порядку: пріоритет світової гегемонії чи глобального лідерства;
 - б) Європейський Союз як потенційний глобальний лідер;
 - в) основні гравці Азіатсько-Тихоокеанського регіону.
3. Точки перетину інтересів геостратегічних гравців у Центрально-Східній Європі.

Список пропонованих джерел і літератури

Основна (джерела, підручники, посібники, програми та довідкові видання):

1. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурологія. Москва : Высш. шк., 2009. 511 с.
2. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки) : навч. посібник. Київ : Либідь, 2011. 624 с.

3. Гелей С. Політико-правові системи світу. Київ : Знання, 2006. 668 с.
4. Дахно І. Історія країн світу: довідник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 816 с.
5. Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 446 с.
6. Павленко Ю. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ : Либідь, 2000. 360 с.

Допоміжна (монографії та статті):

7. Американська демократія та незалежність України / [укладач: Р. Боровський]. Львів : Слово, 1992. 104 с.
8. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / предисловие Р. К. Баландина. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
9. Газін В. П. Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика : монографія Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 424 с.
10. Гумилев А. Етногенез и биосфера Земли / отв. ред. Е. М. Гончарова. Москва : Айрис-Пресс, 2016. 560 с.
11. Ланда Р. Г. Политический ислам: предварительные итоги. Москва : ИВВ, 2005. 286 с.
12. Лебон Г. История арабской цивилизации / под ред. Е. В. Малашевич, А. П. Костелецкой. Минск : МФЦП, 2009. 704 с.
13. Мак-Клейн Дж. Л. Япония. От сегуната Токугавы – в XXI в. Москва : Издательство: АСТ, Астрель, 2011. 932 с.
14. Рашковский Е. Б. Духовная динамика Индии: древность и современность. *Восток*. 2008. № 3. С. 146-155.
15. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве. Пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.
16. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель ; Владимир : ВКТ, 2013. 318, [2] с.
17. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ, 2015. 571, [5] с.
18. Хвильовий М. Україна чи Малоросія?: памфлети. Київ : Смолоскип, 1993. 290 с.
19. Ясперс К., Бодрийар Ж. Призрак толпы. Москва : Алгоритм, 2007. 272 с.

Методичні рекомендації

При підготовці до семінарського заняття доведеться проаналізувати важливі проблеми сучасності, починаючи від краху комунізму і становлення нових незалежних держав на межі 80-90-х рр. ХХ ст., балканської кризи 90-х рр. до формування нового світового порядку на зламі тисячоліть.

Загалом епоха 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. – час прагматичної оцінки й переоцінки ХХ ст. з його двома гарячими і

кривавими світовими війнами, довгою і виснажливою «холодною війною», тоталітарними режимами – комунізмом і фашизмом, поступається місцем новому стану світового співтовариства, якому вже сьогодні притаманні дві головні реальності часу – глобалізація та ліберальна демократія. У боротьбі між устремліннями до авторитаризму та тоталітаризму, спробами законсервувати анахронізми минулого і поступальним розвитком прогресу, розширенням поля демократії в суспільствах і поведінці та житті кожного громадянина проглядаються нові позитивні контури майбутнього людства. Шлях до нього вимірюється тривалим часом, подіями та явищами. Кінець історії, під яким американський вчений Ф. Фукуяма розуміє перемогу ліберальної демократії в планетарному масштабі, настане ще не скоро.

Вам також доведеться проаналізувати плани головних гравців міжнародних відносин сьогодення (США, ЄС, Китаю); визначити їхнє ставлення до майбутньої долі нашої держави.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке науково-технічна революція?
2. Що таке глобалізація? Виділіть її головні етапи.
3. Прокоментуйте тези: «Індія: втеча від посеїбичного світу», «Китай: пристосування до світу», «Близький та Середній Схід: перетворення світу відповідно до релігійних вимог».
4. Проблема тероризму на зламі тисячоліть.
5. США: 11 вересня 2001 р. – новий відлік часу?
6. Проблеми та перспективи ЄС.
7. КНР, КНДР, Індія та Японія: плани та орієнтири.
8. Центральна та Східна Європа у планах головних геостратегічних гравців сучасності.

ТЕМИ ЕСЕ І МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ЇХ НАПИСАННЯ

Есе – один із важливих видів *самостійної роботи* студентів, який дозволяє на підставі опрацювання відповідних джерел, наукової та методичної літератури поглиблено вивчати окремі проблеми навчального курсу «Історія світових цивілізацій». Написання есе сприяє виробленню навичок самостійного аналізу джерел і спеціальної літератури, систематизації матеріалу, його стислого викладу. Студент обирає одну із запропонованих тем з курсу (дивись перелік тем есе).

Роботу над есе потрібно розпочати зі складання списку літератури (не менше 8-10 назв) та її опрацювання. Далі потрібно ознайомитися зі змістом книги і вступом до неї, що дасть загальний орієнтир та сформує уявлення про питання, що в ній висвітлюються. Потім потрібно фронтально ознайомитися з матеріалом і розпочати його глибоке опрацювання. Неодмінним правилом є з'ясування незрозумілих історичних термінів, понять, визначень тощо, для чого слід користуватися словниками, довідниками, енциклопедіями та іншими довідковими виданнями.

Працюючи з історичною літературою, потрібно робити виписки, найкраще на окремих картках із зазначенням найважливіших подій, фактів, імен, висновків, зазначаючи всі складові наукового апарату. Далі необхідно скласти план есе, у якому передбачити вступ, кілька пунктів основної частини і висновки.

У *«Вступі»* варто охарактеризувати актуальність проблеми, стан її висвітлення в літературі, мету та завдання роботи.

В *«Основній частині»* доцільно розкрити зміст кожного питання в логічній послідовності з елементами самостійного аналізу історіографічного матеріалу. Писати слід літературною українською мовою, короткими чіткими фразами, правильно оформлюючи науковий апарат. Цитати слід брати в лапки й зазначати в посиланні, з якого джерела вони взяті, вказуючи сторінку. Після викладу кожного питання слід робити короткі висновки (2-3 речення).

У *«Висновках»* підбивають підсумки з теми есе, роблять узагальнення.

Структурні елементи есе можуть мати довільний характер, наприклад, вступ можна поєднати з першим пунктом нарису. Есе можна писати без поділу на структурні елементи, але це дещо ускладнить виклад матеріалу.

У кінці есе оформляють список використаної літератури і джерел.

Есе повинно мати обсяг 8-12 сторінок машинопису (комп'ютерного набору) через 2 інтервали з полями 1,5 см. (праворуч), 3 см. (ліворуч), 2,5 см. (зверху) і не менше 2 см. (знизу). На сторінці має бути 30 рядків. На обкладинці есе зазначають: назву закладу вищої освіти, прізвище, ім'я та по батькові виконавця, кафедру, тему, назву дисципліни, факультет, курс, групу, форму навчання. Нариси здають на кафедру всесвітньої історії викладачам для перевірки. При підготовці до написання есе, у разі потреби, студент може консультиватися у викладача кафедри всесвітньої історії, який викладає цей курс.

ТЕМИ ЕСЕ, ЯКІ ПРОПОНУЮТЬСЯ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ:

1. Аврелій Августин і його твори.
2. Погляди на проблеми цивілізації Г. Спенсера та Е. Дюркгейма.
3. Ідея історії Р. Колінгвуда.
4. Історія цивілізацій А. Тойнбі.
5. Ф. Фукуяма та «кінець історії».
6. Концепція «різних швидкостей» історичного часу Ф. Броделя.
7. Ноосферна концепція В. І. Вернадського – П. Тейяр де Шардена.
8. О. Шпенглер та Й. Хейзінг: дві концепції кризи культури.
9. Концепція «осового часу» і загальна схема історичного руху К. Ясперса.
10. Формаційно-стадійні концепції останніх десятиліть.
11. Коран як пам'ятка культури.
12. Мистецтво Стародавнього Єгипту – явище світового рівня.
13. Кастова система Індії.
14. Середньовічна література. Основні епічні твори.
15. Хрестові походи та їх значення.
16. Вплив візантійської культури на культурний розвиток Київської Русі.
17. Мусульманські мислителі Авероес (Ібн-Рушд), Авіцена (Ібн-Сіна), Омар Хайям.
18. Мистецтво і архітектура в середньовічній Європі. Романський і готичний стилі.
19. Формування передумов культури відродження. Гуманізм.
20. Суспільно-релігійні погляди М. Лютера та Ж. Кальвіна.
21. Особливості культури Протестантизму.

22. Мистецтво Високого Відродження. Творчість найвидатніших митців.
23. Ренесансна культура у Німеччині та Нідерландах.
24. Ренесансна культура у Франції, Англії та Іспанії.
25. Головні чинники розвитку європейської культури XVIII ст.
26. Ж.-Ж. Руссо та Ф. Вольтер як представники доби Просвітництва.
27. Мистецтво Західної Європи у XVII ст. Бароко.
28. Мистецтво Західної Європи у XVIII ст.
29. Основні чинники розвитку культури країн Європи у XIX ст.
30. Культурний розвиток держави інків.
31. Культурний розвиток держави майя.
32. Культурний розвиток держави ацтеків.
33. Культура країн Північної Америки XVII-XVIII ст.
34. Особливості культурного розвитку Японії у XIX ст.
35. Європейська література другої половини XX ст. Основні тенденції розвитку.
36. Головні тенденції розвитку архітектури у XX – на початку XXI ст.
37. Культура Японії у XX – на початку XXI ст.
38. Культура Китаю на зламі XX-XXI ст.
39. Індійська культура у XX – на початку XXI ст.
40. Каудилізм у країнах Латинської Америки.
41. Людина в середньовічному та індустріальному суспільстві.
42. Реформація – виклик авторитету церкви.
43. Нафта – рушійна сила світової економіки.
44. Україна та ЄС: сучасний стан і перспективи відносин.
45. Євroatлантична інтеграція як необхідна умова безпеки та розвитку України.

ТЕСТИ З ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ СВІТОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ»

Завдання мають по чотири варіанти відповідей. У кожному завданні лише один варіант відповідей правильний. Необхідно обрати правильний варіант відповіді та позначити його у бланку відповідей.

Тема 1: Предмет і завдання навчальної дисципліни «Історія світових цивілізацій»

1. *Автором праці «Про град Божий» є:*
 - а) Тітмар Мерзебурзький;
 - б) Гвіберт Ножанський;
 - в) Аврелій Августин;
 - г) Григорій Турський.
2. *Поняття «цивілізація» вперше використав:*
 - а) В. Р. Мірабо;
 - б) Ж. Ж. Руссо;
 - в) Д. Дідро;
 - г) Ш. Монтеск'є.
3. *Хто з наведених нижче мислителів ввів у обіг поняття «філософія історії»:*
 - а) Д. Юм;
 - б) Ф. Вольтер;
 - в) Ж. Тюрго;
 - г) Г. Маблі.
4. *Працю «Історія цивілізації в Європі» в 1827 р. опублікував:*
 - а) Ф. Гізо;
 - б) Ф. Мінньє;
 - в) Ж. де Местр;
 - г) Ф. Р. Шатобріан.
5. *Найяскравішими представниками циклічної концепції розвитку світової цивілізації є:*
 - а) П. Браччоліні, А. Коччо, Л. Бруні;
 - б) Ф. Бьондо, Л. Валла, П. Лето;
 - в) Ф. Меланхтон, С. Франк, Ж. Боден;
 - г) Д. Бруно, Н. Макіавеллі, Т. Кампанелла.

6. Автором праці «Росія та Європа» (1869 р.) є:
- а) Ф. Достоєвський;
 - б) М. Данилевський;
 - в) М. Салтиков-Щедрін;
 - г) О. Герцен.
7. Працю «Походження сім'ї, приватної власності і держави» написав:
- а) К. Маркс;
 - б) В. Ленін;
 - в) Ф. Енгельс;
 - г) К. Каутський.
8. Одним із авторів расистської теорії цивілізації був:
- а) М. Бакунін;
 - б) П. Ткачов;
 - в) С. Петлюра;
 - г) Ж. А. де Гобіно.
9. Інтелектуальна оболонка Землі (сфера розуму) – це:
- а) ноосфера;
 - б) стратосфера;
 - в) літосфера;
 - г) астеносфера.
10. Хто з наведених нижче істориків ввів у обіг поняття «ментальність»:
- а) Ф. Бродель;
 - б) А. Берр;
 - в) Л. Февр;
 - г) Ф. Сіміан.
11. Одним із засновників цивілізаційного підходу до вивчення історії був:
- а) К. Поппер;
 - б) А. Дж. Тойнбі;
 - в) Д. Коллінгвуд;
 - г) Г. Спенсер.
12. Автором праці «Зіткнення цивілізацій» є:
- а) Ф. Бродель;
 - б) О. Шпенглер;
 - в) М. Блок;
 - г) С. Хантінгтон.

**Тема 2: Особливості формування
та розвиток цивілізацій Стародавнього Сходу**

13. Найбільшу піраміду збудували за наказом фараона:
- а) Рамзеса II;
 - б) Тутмоса III;
 - в) Хеопса;
 - г) Джосера.
14. Завоювання персами Єгипту відбулося в:
- а) 753 р. до н. е.;
 - б) 690 р. до н. е.;
 - в) 590 р. до н. е.;
 - г) 525 р. до н. е.
15. Південь Месопотамії в IV тис. до н. е. заселяли:
- а) аккадці;
 - б) шумери;
 - в) хетти;
 - г) арії.
16. Шумерська писемність отримала назву:
- а) клинопис;
 - б) алфавіт;
 - в) ієрогліфи;
 - г) піктографія.
17. Цар Хаммурані правив у Стародавньому Вавилоні протягом:
- а) 1238-1213 рр. до н. е.;
 - б) 1473-1430 рр. до н. е.;
 - в) 1792-1750 рр. до н. е.;
 - г) 1504-1450 рр. до н. е.
18. Столицею Ассирії було місто:
- а) Ур;
 - б) Лагаш;
 - в) Дамаск;
 - г) Ніневія.
19. Халдейське царство – це назва:
- а) Нововавилонської держави;
 - б) Фінікії;
 - в) Персії;
 - г) Ассирії.

20. Варна – це:

- а) замкнена група людей в Індії;
- б) обряд самоспалення вдів;
- в) одна із релігій Індії;
- г) титул верховного правителя Індії.

21. Упорядкування індійського законодавства відбулося за правління:

- а) Чандрагупти;
- б) Ашоки;
- в) Пандавів;
- г) Олександра Македонського.

22. Велику Китайську стіну було побудовано для захисту від:

- а) аріїв;
- б) індійців;
- в) гунів;
- г) персів.

Тема 3: Стародавні цивілізації Америки

23. Америку було відкрито в:

- а) 1492 р.;
- б) 1498 р.;
- в) 1510 р.;
- г) 1518 р.

24. Завоювання іспанцями території майя відбулося в:

- а) XIV ст.;
- б) XV ст.;
- в) XVI ст.;
- г) XIX ст.

25. Писемність майя була:

- а) вузликовою;
- б) петрогліфічною;
- в) піктографічною;
- г) ієрогліфічною.

26. Останнім правителем ацтеків був:

- а) Іцкоатла;
- б) Монтесума II;
- в) Ашаякатла;
- г) Ацтлан.

27. Столицею держави інків було місто:

- а) Куско;
- б) Кіто;
- в) Ліма;
- г) Калакмул.

28. Завоювання держави інків здійснив:

- а) Е. Кортес;
- б) Ф. Піссаро;
- в) П. де Мендоса;
- г) В. Бальбоа.

29. Тордесільяський договір у 1494 р. про розподіл заморських володінь уклали:

- а) Іспанія і Португалія;
- б) Іспанія і Голландія;
- в) Англія і Португалія;
- г) Франція і Англія.

Тема 4: Цивілізація античності

30. Палаці Кносу були прикрашені:

- а) мозаїкою;
- б) скульптурами;
- в) фресками;
- г) вітражами.

31. Поліси з'явилися в Греції в:

- а) мікенський період;
- б) «темні віки»;
- в) «гомерівський період»;
- г) період Критського царства.

32. Давньогрецькі боги «мешкали»:

- а) на горі Олімп;
- б) у Мікенах;
- в) у Лабіринті;
- г) у Трої.

33. Рим було засновано в:

- а) 753 р. до н. е.;
- б) 509 р. до н. е.;
- в) 494 р. до н. е.;
- г) 390 р. до н. е.

34. *Останнім царем Риму був:*

- а) Сервій Туллій;
- б) Нума Помпілій;
- в) Тарквіній Пріск;
- г) Тарквіній Гордий.

35. *«Батьком трагедії» вважають:*

- а) Есхіла;
- б) Аристофана;
- в) Гомера;
- г) Софокла.

36. *У Пунічних війнах Рим воював проти:*

- а) галлів;
- б) етрусків;
- в) карфагенян;
- г) кельтів.

37. *Верховним богом давньоримського пантеону був:*

- а) Нептун;
- б) Юпітер;
- в) Марс;
- г) Осіріс.

38. *Міланський едикт імператора Константина I був виданий:*

- а) 212 р.;
- б) 280 р.;
- в) 310 р.;
- г) 313 р.

39. *Західна Римська імперія припинила своє існування в:*

- а) 395 р.;
- б) 451 р.;
- в) 476 р.;
- г) 486 р.

40. *На території сучасного Севастополя була розташована давньогрецька колонія:*

- а) Ольвія;
- б) Керкінітида;
- в) Пантікапей;
- г) Херсонес.

Тема 5: Середньовічна Європа

41. *Основою феодального устрою є взаємини між:*
- а) сеньйором і васалом;
 - б) королем і підданими;
 - в) залежними селянами і феодалом;
 - г) королями і майордомами.
42. *Головною метою комунальних рухів у Західній Європі було:*
- а) збільшення міських податків;
 - б) здобуття міського самоврядування;
 - в) перевибори магістратів;
 - г) участь у представницьких органах.
43. *Найдавніший парламент у Європі почав діяти в:*
- а) Англії;
 - б) Франції;
 - в) Італії;
 - г) Ісландії.
44. *Розкол християнства на римо-католицьку та православну течії стався в:*
- а) 1019 р.;
 - б) 1036 р.;
 - в) 1054 р.;
 - г) 1073 р.
45. *Основними станами середньовічного суспільства були:*
- а) селяни, ремісники феодала;
 - б) бюргери, купці духовенство;
 - в) рицарі, бюргери, селяни;
 - г) рицарі, духовенство, селяни.
46. *Перший університет у Європі було відкрито в:*
- а) X ст.;
 - б) XI ст.;
 - в) XII ст.;
 - г) XIII ст.
47. *Автором офіційної філософії католицької церкви є:*
- а) Роджер Бекон;
 - б) Вільям Оккам;
 - в) Франсуа Війон;
 - г) Фома Аквінський.

48. «Велика хартія вольностей» була прийнята:

- а) 1190 р.;
- б) 1215 р.;
- в) 1265 р.;
- г) 1280 р.

49. Завершенням хрестового руху на Схід вважають:

- а) 1054 р.;
- б) 1113 р.;
- в) 1212 р.;
- г) 1291 р.

50. Наймогутнішим рицарським орденом на початку XIV ст. був:

- а) госпіталієрський;
- б) тамплієрський;
- в) тевтонський;
- г) домініканський.

51. Реконкіста в Іспанії завершилася в:

- а) 1453 р.;
- б) 1479 р.;
- в) 1492 р.;
- г) 1504 р.

Тема 6: Візантія та її місце у світовій цивілізації

52. Юстиніан I правив у Візантії протягом:

- а) 468-483 рр.;
- б) 527-565 рр.;
- в) 610-632 рр.;
- г) 620-643 рр.

53. Політику «іконоборства» започаткували імператори:

- а) Ісаврійської династії;
- б) Македонської династії;
- в) династії Комнінів;
- г) династії Ангелів.

54. Найвідомішу вищу школу Візантії (Магнавську школу) було відкрито в:

- а) Антіохії;
- б) Едессі;
- в) Константинополі;
- г) Афінах.

55. У 907 р. похід на Константинополь організував князь:

- а) Аскольд;
- б) Олег;
- в) Святослав;
- г) Вітовт.

56. Хрестоносці завоювали Константинополь у:

- а) 1180 р.;
- б) 1190 р.;
- в) 1204 р.;
- г) 1261 р.

57. Візантійська імперія припинила існування в:

- а) 1295 р.;
- б) 1356 р.;
- в) 1439 р.;
- г) 1453 р.

58. Після падіння Візантії «третім Римом» себе проголосила:

- а) Московія;
- б) Польща;
- в) Трансільванія;
- г) Сербія.

Тема 7: Мусульманська цивілізація та її значення

59. Пророк Мухаммед народився в місті:

- а) Медіна;
- б) Мекка;
- в) Дамаск;
- г) Єрусалим.

60. Землі, що належать мусульманським релігійним установам:

- а) валі;
- б) веш;
<ли>в) вуа;- г) вакфи.

61. Умма – це:

- а) вищий мусульманський богослов в Османській імперії;
- б) титул монарха в Ірані;
- в) спільнота мусульман;
- г) назва кожної з 114 частин, на які поділяється текст Корану.

62. Паломництво мусульман до Мекки – це:
- а) хадж;
 - б) хіджра;
 - в) рамадан;
 - г) намаз.
63. Столицею Арабського халіфату доби Аббасидів було місто:
- а) Каїр;
 - б) Багдад;
 - в) Медіна;
 - г) Самарканд.
64. Арабський халіфат припинив своє існування в:
- а) 1205 р.;
 - б) 1223 р.;
 - в) 1240 р.;
 - г) 1258 р.
65. Засновником імперії Великих Моголів був:
- а) Бабур;
 - б) Хумаюн;
 - в) Акбар;
 - г) Джахангір.
66. Кримське ханство стало васалом Османської імперії в:
- а) 1443 р.;
 - б) 1478 р.;
 - в) 1492 р.;
 - г) 1514 р.
67. Сулейман I Кануні правив в Османській імперії протягом:
- а) 1520-1566 рр.;
 - б) 1566-1574 рр.;
 - в) 1574-1595 рр.;
 - г) 1595-1603 рр.
68. Мечеть-мавзолей Тадж-Махал було споруджено в Агрі в 1631-1642 рр. за правління:
- а) Бабура;
 - б) Акбара;
 - в) Шах-Джахана;
 - г) Аурангзеба.
69. Гетьман П. Дорошенко уклав договір з Туреччиною в:
- а) 1651 р.;
 - б) 1660 р.;
 - в) 1669 р.;
 - г) 1687 р.

70. Турецька армія захопила м. Кам'янець-Подільський у:
- а) 1668 р.;
 - б) 1672 р.;
 - в) 1699 р.;
 - г) 1701 р.
71. До складу Магрибу не входить:
- а) Марокко;
 - б) Алжир;
 - в) Туніс;
 - г) Ліберія.
72. Модернізацію в Туреччині в 20-30-ті рр. ХХ ст. здійснив:
- а) Абдул-Хамід II;
 - б) Мідхат-паша;
 - в) М. Кемаль;
 - г) Енвер-паша.
73. Кемп-Девідський мирний договір між Єгиптом та Ізраїлем (за посередництва США) було укладено в:
- а) 1969 р.;
 - б) 1973 р.;
 - в) 1978 р.;
 - г) 1982 р.
74. Повалення режиму С. Хусейна в 2003 р. відбулося внаслідок операції:
- а) «Буря в пустелі»;
 - б) «Незламна воля»;
 - в) «План Маршалла»;
 - г) «Незламна сила».

**Тема 8: Епоха Відродження і Нового часу
в розвитку Західної цивілізації**

75. Йоганн Гутенберг започаткував книгодрукування у Європі в:
- а) 1405 р.;
 - б) 1445 р.;
 - в) 1451 р.;
 - г) 1483 р.
76. Основоположниками гуманістичного світогляду слід вважати:
- а) Л. Бруні та Ф. Бьондо;
 - б) Ф. Петрарка та Дж. Боккаччо;
 - в) Л. Валло та Н. Макіавеллі;
 - г) С. Франка та Ж. Бодена.

77. Початок Реформації пов'язують із діяльністю:

- а) М. Лютера;
- б) Ж. Кальвіна;
- в) Д. Нокса;
- г) І. Лойоли.

78. Позначте варіант відповіді, що називає поняття, якого стосується цей опис:

«Упродовж XVI ст. в західноєвропейських країнах спостерігалось різке підвищення цін на товари, особливо на продукти харчування. У середньому ціни зросли так: в Іспанії – у 4,5 рази, в Англії – у 4, у Франції – 2,5 в Італії – у 2 рази. Вартість дорогоцінних металів різко знизилася, а товари, особливо сільськогосподарські продукти та предмети першої необхідності, подорожчали. Ціни на хліб зросли в середньому у 5 разів...»

- а) протекціонізм;
- б) капіталізм;
- в) «економічна криза»;
- г) «революція цін».

79. Найбільшим містом Європи за кількістю населення в XVI – першій половині XVII ст. був:

- а) Лондон;
- б) Амстердам;
- в) Рим;
- г) Париж.

80. Місто в Нідерландах, у якому 1581 р. було укладено унію, що започаткувала створення нової незалежної держави – Об'єднаних провінцій Нідерландів:

- а) Аррас;
- б) Утрехт;
- в) Лейден;
- г) Амстердам.

81. «Символ віри» («39 розділів») було прийнято в Англії за правління:

- а) Генріха VIII;
- б) Едуарда VI;
- в) Марії Тюдор;
- г) Єлизавети I.

82. Вестфальський мир було укладено в:

- а) 1618 р.;
- б) 1620 р.;
- в) 1648 р.;
- г) 1652 р.

83. «Славна революція» відбулася в:

- а) Англії;
- б) Франції;
- в) Пруссії;
- г) Росії.

Тема 9: Західна цивілізація у XVIII – на початку XXI ст.

84. Росія стала імперією в:

- а) 1709 р.;
- б) 1721 р.;
- в) 1762 р.;
- г) 1785 р.

85. Секуляризація – це:

- а) відхід від релігійного світогляду;
- б) елемент риторики;
- в) захоплення латиною;
- г) модель постановки проблеми.

86. Північноамериканські колонії Англії проголосили «Декларацію незалежності» в:

- а) 1774 р.;
- б) 1776 р.;
- в) 1781 р.;
- г) 1783 р.

87. Винахідник, який створив перший паровий двигун:

- а) Д. Кей;
- б) Д. Харгрівс;
- в) Дж. Ватт;
- г) Е. Картрайт.

88. До французьких просвітників можна віднести:

- а) Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтера, Г. Маблі, Ж. Тюрго;
- б) І. Канта, А. Шльоцера, Г. Форстера, Й. Гаттерера;
- в) Д. Юма, Е. Гіббона, У. Робертсона, Т. Пейна;
- г) Т. Карлейля, А. Сміта, Дж. Адамса, Б. Франкліна.

89. Здобуття парижанами Бастилії відбулося:

- а) 17 лютого 1783 р.;
- б) 10 березня 1787 р.;
- в) 14 липня 1789 р.;
- г) 9 січня 1792 р.

90. Німецький союз із 35 держав-монархій та «вільних міст» Гамбург, Бремен, Любек, Франкфурт-на-Майні був утворений внаслідок:

- а) Наполеонівських війн;
- б) Віденського конгресу;
- в) повстання декабристів;
- г) Липневої революції.

91. Рабство в США було скасоване в:

- а) 1850 р.;
- б) 1861 р.;
- в) 1863 р.;
- г) 1865 р.

92. Суецький канал у 1869 р. з'єднав:

- а) Середземне та Мертве моря;
- б) Бенгальську затоку та Червоне море;
- в) Бенгальську затоку та Середземне море;
- г) Середземне та Червоне моря.

93. Сегрегація – це:

- а) система заручництва;
- б) оборнення церковної власності у власність світську, приватну чи державну;
- в) одна з крайніх форм расової та національної нетерпимості;
- г) ісламська доктрина про правила повелінки мусульман.

94. А. Белл винайшов:

- а) фонограф;
- б) телефон;
- в) азбуку Морзе;
- г) дирижабль.

95. Для економіки США другої половини ХІХ ст. було характерним:

- а) концентрація виробництва й капіталу;
- б) перевага дрібнотоварного виробництва;
- в) перевага аграрного виробництва;
- г) повільна реконструкція промисловості.

96. Перша світова війна тривала впродовж:

- а) 1914-1917 рр.;
- б) 1914-1918 рр.;
- в) 1915-1920 рр.;
- г) 1939-1945 рр.

97. *Видатний фізик першої половини XX ст., засновник спеціальної та загальної теорії відносності:*

- а) А. Ейнштейн;
- б) О. Шпенглер;
- в) К. Лундмарк;
- г) З. Фрейд.

98. *Північноатлантичний альянс (НАТО) був утворений:*

- а) 1945 р.;
- б) 1949 р.;
- в) 1954 р.;
- г) 1959 р.

99. *Європейський союз був створений на підставі «Римського договору» в:*

- а) 1949 р.;
- б) 1953 р.;
- в) 1957 р.;
- г) 1968 р.

100. *Авторитарні режими були встановлені в таких пострадянських державах:*

- а) Латвія, Литва, Естонія;
- б) Туркменістан, Таджикистан, Білорусь;
- в) Україна, Білорусь, Литва;
- г) Грузія, Вірменія, Азербайджан.

ГЛОСАРІЙ ДО ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ СВІТОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ»

Аборигени – корінні жителі тієї чи іншої території або країни, на відміну від переселенців, які з'явилися тут пізніше.

Абсентеїзм – байдуже ставлення людей до здійснення своїх громадсько-політичних прав, що найчастіше проявляється в їх ухиленні від участі в голосуваннях.

Абсолютизм – необмежена монархія, форма державного правління, за якої політична влада повністю належить одній особі – монархові. Для неї характерний найвищий ступінь централізації державної влади.

Автентичний – справжній, достовірний, відповідний оригіналу, першоджерелу.

Автократія – система управління суспільством чи державою, за якої одній особі належить виняткова й необмежена верховна влада.

Автономія – поняття філософії, історії, соціальної філософії й культурології, що фіксує в своєму змісті феномен дистанціювання людини від соціального контексту; також право на самоврядування, яким користуються певні частини держави.

Авторитаризм – тип політичного режиму, який характеризується субординацією суб'єктів політичних відносин, наявністю сильного центру, що має концентровану владу, можливістю застосування насильства чи примусу.

Аграрна (неолітична) революція – перехід від привласнювальних (збиральництва, мисливства, рибальства) до відтворювальних (землеробства, скотарства) форм господарювання, наслідком чого стало виникнення перших цивілізацій.

Аграрне суспільство – перший вид створеної людьми цивілізації. Його ознаки: основою господарства є землеробство; переважна більшість людей живе у селах, веде натуральне господарство; товарно-грошові відносини розвиваються, як правило, лише в містах; суспільство складається з окремих станів, права та обов'язки людини визначаються її походженням; більшість населення зазвичай не має політичних прав, на управління державою може впливати лише землевласницька знать; культура та світогляд більшості людей перебували під впливом релігії, традицій і звичаїв предків; у суспільстві мало освічених людей.

Акультурація – процес взаємовпливу культур, у результаті чого культура одного народу повністю або частково сприймає культуру іншого народу. Акультурація розглядається як різноманіття процесів асиміляції та етнічної консолідації. Термін уперше був використаний американськими культурантропологами в 1930-х рр.

Анархізм – течія в суспільно-політичній думці, головним принципом якої є заперечення держави і будь-якої влади.

Анімізм – одна з примітивних форм релігії, пов'язана з вірою в існування духів, натхненність усіх предметів, наявність незалежної душі в людей, тварин і рослин.

Антисемітизм – одна з форм національної та релігійної нетолерантності (ксенофобії), що виражається у ворожому ставленні до євреїв; також ідеологія та політика, спрямовані на обмеження або позбавлення євреїв громадянських та інших прав.

Античність – стародавній; стосується історії стародавніх Греції та Риму.

Апартеїд – доктрина й політика расової дискримінації та сегрегації; теорія й примусова політика «роздільного проживання рас».

Аристократія – форма правління, за якої державна влада належить привілейованій меншості; або вищий, привілейований стан (група) певного суспільства, що володіє особливими правами чи можливостями.

Архаїка – ранній або початковий етап в історичному розвитку будь-якого суспільного чи культурного явища; а також у мистецтвознавстві – ранній період розвитку мистецтва Стародавньої Греції (VII-VI ст. до н. е.).

Архетип – прообраз, початкова форма, зразок, модель культурно значимої дії, відносин, процесу, що передається від покоління до покоління на несвідомому рівні. За К. Юнгом, архетипи є вродженими психічними структурами колективного несвідомого, спільного для всього людства, архаїчним психічним «осадком повторюваних життєвих ситуацій, завдань і переживань людини». Архетипи є результатом історичного розвитку людства і визначають форму та композицію сновидінь, міфів, художньої творчості.

Асиміляція – процес, у результаті якого члени однієї етнічної групи втрачають свою спочатку існуючу культуру і засвоюють культуру іншої етнічної групи, з якою вони перебувають у безпосередньому контакті.

Атеїзм – ментально-світоглядна установка, яка ґрунтується на запереченні наявності трансцендентного світу.

Біполярний (двополюсний) світ – умовна характеристика системи міжнародних відносин у 1949-1991 рр., коли на весь світ поширювалась боротьба за домінування між двома наддержавами (полюсами) – США та СРСР.

Буддизм – найстародавніша світова релігія. Виникла в V-IV ст. до н. е. в долині Гангу. Її засновник – принц Сидхартха Гаутама, який став після тривалого духовного самопоглиблення Буддою (просвітленим).

Бароко – стиль у мистецтві кінця XVI – середини XVIII ст., який об'єднав у єдиний ансамбль архітектуру, скульптуру, живопис і декоративне мистецтво. Для бароко характерно: естетична чутливість, прагнення до величі й пишності; багатство декоративних елементів; підвищена увага до деталізації.

Буржуа – привілейований «громадянин міста», «шанована людина», згодом – володар капіталу та власності на засоби виробництва, що займається промисловою, торговельною та фінансовою діяльністю.

Буржуазна революція – соціальна революція, спрямована проти феодального ладу або його залишків, на встановлення політичної влади буржуазії.

Вандали – германські племена, які в V ст. захопили Північну Африку, а в 455 р. захопили і зруйнували Рим.

Варвари – племена, що не залежали ні до греків, ні до римлян.

Васал – феодал, що одержував від заможного феодала (сюзерена) землю й заступництво, за що був зобов'язаний нести військову службу.

Веди – найдавніші пам'ятки індійської літератури, що складаються з чотирьох збірників, які містять релігійні гімни, піснеспіви, формули заклять, обрядові приписи, міфи.

Велике переселення народів – масове переміщення євразійських племен протягом IV-VII ст., внаслідок якого загинула Західна Римська імперія і на території Європи утворилися варварські королівства.

Версальсько-Вашингтонська система – система міжнародних відносин, яка склалася в 20-х роках XX ст. після укладення Версальського договору, проведення Вашингтонської конференції та укладання інших договорів між державами-переможницями та переможеними країнами в Першій світовій війні.

Вестернізація – прилучення до соціокультурного досвіду західних країн будь-яких суспільств, використання як зразка західної моделі розвитку; повне або часткове запозичення форм західноєвропейської культурної традиції.

Виклик – відповідь – універсальний закон розвитку цивілізації, сформульований А. Тойнбі, відповідно до якого кожен крок поступу цивілізації постає як адекватна відповідь на виклик або стимул (стимули сурових країн, нової землі, гноблення та ін.).

Відродження – епоха в розвитку європейської культури (XIV–XVI ст.), для якої характерним є відродження інтересу до людини, звернення до спадщини античності, філософії гуманізму.

Випадковість в історії – «взаємна незалежність декількох причин та наслідків, що випадково збіглися» (визначення французького вченого А. Курно в праці «До питання про рух ідей та подій в історії нового часу» (1872)).

Візуальна антропологія – галузь культурної антропології, яка вивчає візуальні репрезентації (ритуали, церемонії, малюнки, фотографії, фільми тощо).

Гегемонія – політика, заснована на прагненні до світового лідерства, до домінування над іншими народами й країнами.

Геноцид – навмисне й систематичне знищення окремих груп населення за расовими, національними чи релігійними ознаками, а також навмисне створення життєвих умов, розрахованих на повне або часткове знищення цих груп, так само як і заходи для запобігання дітонародженню в їхньому середовищі.

Генезис – процес утворення і становлення явища, яке розвивається. Входить до складу таких складних слів, як «культурогенез», «соціогенез», «антропосоціогенез», «антропогенез» та ін.

Геополітика – поняття, що характеризує вплив територіального (географічного) розташування держав на їх політику та на міжнародні відносини загалом.

Глобалізація – процес переростання якого-небудь явища в явище світового масштабу і його трансформації у всесвітнє цілісне середовище.

Готика – художній стиль, що завершив розвиток середньовічного мистецтва Західної, Центральної і частково Східної Європи (між серединою XII і XV–XVI ст.), відбивши світогляд епохи середньовіччя – християнську ідею духовності, спрямованості вгору, до неба.

Громадянська війна – війна між жителями однієї держави за владу в країні.

Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей, яке, будучи незалежним від держави, спільно з нею формує розвинені правові відносини, взаємодії заради спільного блага.

Гуманізм – філософія, що суперечить християнському аскетизму Церкви. Гуманісти оголошували людину досконалим створінням, відмовлялися протиставляти душу й тіло, оголошуючи їх однаково прекрасними.

Дадаїзм – напрям у мистецтві, що відкидає основні цінності цивілізації. Представники дадаїзму прагнули шокувати публіку зображенням найбільш відштовхуючих сторін життя, використанням техніки колажу.

Даосизм – учення про Дао-шляхи. Його створення вчені приписують китайському мудрецю Лао-цзи, який жив у VI-V ст. до н. е.

Декадентство – спільна назва явищ культури другої половини XIX – початку XX ст., позначених настроями безнадійності, занепаду, неприйняття життя, крайнього індивідуалізму.

Демократія – форма державно-політичного устрою суспільства, яка ґрунтується на визнанні народу джерелом влади.

Держава – форма організації суспільства, носій публічної влади, сукупність взаємопов'язаних установ і організацій, які здійснюють управління суспільством від імені народу.

Детермінанта – об'єктивна закономірність і причинна обумовленість усіх явищ природи і суспільства.

Джихад – священна війна мусульман за віру.

Диктатура – нічим не обмежена влада особи, класу або інших соціальних груп у державі, регіоні, що спирається на силу, а також на відповідний політичний режим.

Діаспора – частина народу (етносу), яка проживає за межами країни свого походження й утворює згуртовані та стійкі етнічні групи в країні проживання, а також має відповідні соціальні інститути для підтримки і розвитку своєї ідентичності.

Духовність – специфічна людська якість, яка характеризує мотивацію та суть поведінки особистості; розглядається як певна позиція цілого пізнання.

Еволюція – у широкому сенсі – синонім розвитку; процеси зміни, переважно незворотні, у живій і неживій природі, у соціальних системах; у вузькому сенсі – поняття передбачає лише поступові зміни, на відміну від революції.

Експресіонізм – літературно-мистецький напрям початку XX ст., що проголосив єдиною реальністю – суб'єктивний духовний світ людини, а його вираження – головною метою мистецтва, що зумовило потяг до ірраціональності, загостреної емоційності та гротеску.

Еліта – група (прошарок) обраних представників суспільства, що здійснюють владу або впливають на неї.

Еллінізм – період в історії Східного Середземномор'я, Передньої Азії, Причорномор'я з часів завоювань Олександра Македонського (IV ст. до н. е.) до 30 рр. I ст. н. е.; слово або зворот, запозичені з давньогрецької мови (від «Еллада», «еллін» – самоназви давніх і сучасних Греції і греків).

Емансипація – звільнення від залежності, скасування якихось обмежень, зрівняння у правах.

Етатизм – термін, уживаний для характеристики посилення ролі держави в економічному та політичному житті суспільства.

Етногенез – історичний процес походження етносів від їх зародження до формування цілісних етносоціальних спільностей та їх специфічних етнокультурних систем.

Етнос – історично сформоване стійке угруповання людей. Обов'язкові умови виникнення етносу – спільність території і мови. Культурна спільність членів етносу обумовлює єдність їх психічного складу.

Етноцентризм – властивість етнічної самосвідомості сприймати й оцінювати різноманітні життєві явища і процеси крізь призму культурних традицій і цінностей власної етнічної групи. Етноцентризм виявляється у визнанні переваги своєї етнічної культури по відношенню до інших культур. Етноцентризмом прийнято позначати те нормальне світосприйняття будь-якого етносу, коли цінності, традиції, встановлення того чи іншого етносу здаються для його представників єдино істинними і правильними.

Європа – частина світу, яка разом з Азією утворює материк Євразію. Це слово потрапило до стародавніх греців з аркадської мови, якою воно означало «захід сонця».

Європейський Союз (ЄС) – регіональне європейське інтеграційне угруповання держав. Початок утворення відноситься до 1957 р., коли в результаті злиття органів Європейського об'єднання вугілля і сталі, Європейського співтовариства з атомної енергії з органами ЄЕС утворилась триєдина інтеграційна організація – Європейське співтовариство.

Єресь – релігійне навчання, що суперечить панівному церковному віровченню.

Ідеологія – впорядкована гармонійна система поглядів, які відбивають ставлення до суспільної діяльності, спрямованої на закріплення, розвиток чи зміну конкретних суспільних відносин у державі.

Ієрархія – суворий порядок підлеглості нижчих органів та посадових осіб вищим.

Імперія – велика держава, що складається з метрополії та підпорядкованих центральній владі держав, народів, які примусово інтегровані до єдиної системи політичних, економічних, соціальних та культурних взаємозв'язків. Імперії виникають внаслідок загарбання територій, колонізації, експансії, інших форм розширення впливу наддержави.

Індуїзм – релігія, що виникла у давнину в Індії. Ця релігія визнає тисячі богів, головними з яких є Брахма (творець), Вішну (хранитель) і Шива (руйнівник).

Індустріальна цивілізація – тип цивілізації, рисами якої є стрімкий розвиток машинного промислового виробництва, ринкова економіка, значне зростання чисельності населення, масове виробництво та споживання.

Індустріальне суспільство – суспільство, у якому завершений процес створення крупної, технологічно розвиненої промисловості.

Інтеграція – процес об'єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле; згуртування, об'єднання політичних, економічних, державних і громадських структур у рамках регіону, країни, світу.

Інтервенція – насильницьке втручання однієї держави або декількох держав у внутрішні справи іншої держави або в її взаємостосунки з третіми державами. Розрізняють інтервенцію збройну, економічну, дипломатичну.

Інтернаціоналізація суспільного життя – закономірний історичний процес подолання національної замкнутості, посилення міжнаціонального обміну, встановлення більш тісних зв'язків між народами, зростання взаємозалежності й взаємовпливу націй і народів.

Іслам – одна з найпоширеніших у світі релігій, заснована, за переказами, у VII ст. пророком Мухаммедом в Аравії.

Історична пам'ять – одна з базових категорій історичної науки. Пам'ять є однією з властивостей нервової системи людини, тому, поперед усе, її досліджує психологія. У загальному вигляді пам'ять можна охарактеризувати як здатність людської свідомості відтворювати минуле. Історична пам'ять є однією зі складових суспільної свідомості. В основі історичної пам'яті лежить закріплення індивідом знань про минуле.

Історична психологія – це спеціальна історична дисципліна, яка вивчає психологічний склад окремих історичних епох, а також змін психіки й особливостей людини в культурному макрочасі.

Юдаїзм – найдавніша монотеїстична релігія давніх та сучасних євреїв.

Кальвінізм – один із напрямів протестантизму, заснований Жаном Кальвіном, творцем учення про «божественне призначення».

Карма – всесвітній причинно-наслідковий закон, згідно з яким праведні або гріховні дії людини визначають її долю, нагороди або страждання, які вона перенесе.

Касты – замкнені групи індійського суспільства, які, за принципами індуїзму, об'єднуються згідно з походженням і певним заняттям людей, що входять до них.

Кіпу – прадавня мнемонічна й рахункова система інків та їх попередників в Андах; своєрідна писемність зі складними мотузковими сплетіннями й вузликами.

Класицизм – художній стиль в європейському мистецтві епохи Просвітництва (XVII – початок XIX ст.), однією з найважливіших рис якого було звернення до форм античного мистецтва як ідеального естетичного еталону.

Клинопис – найдавніша система письма в світі (середина IV тис. до н. е.), якою користувалися мешканці стародавнього Межиріччя (шумери, аккадці та ін.).

Колоніальна імперія – держава, яка володіє колоніями в різних частинах світу.

Колонізація – заселення та освоєння вільних земель.

Колонія – залежна територія, що перебуває під верховним управлінням метрополії. Тубільна колонія – колонія, у якій більшість населення складають корінні жителі, відмінні від жителів метрополії. Переселенська колонія – колонія, у якій більшість населення – переселенці з метрополії або їхні нащадки.

Конвергенції теорія – концепція, згідно з якою в період науково-технічної революції між країнами з різним суспільно-політичним ладом існує значно більше схожих рис, ніж розбіжностей, причому НТР сприяє дальшому поширенню цих ознак і веде до зближення передових країн на шляху до створення єдиного постіндустріального суспільства.

Конкіста – іспанське завоювання та колонізація Центральної і Південної Америки в кінці XV-XVI ст.

Конфуціанство – етико-філософське вчення, розроблене давньокитайським мислителем Конфуцієм (551-479 рр. до н. е.) і розвинуте його послідовниками.

Комунізм – суспільно-політичне вчення, згідно з яким є можливим існування суспільства, що забезпечує розподіл матеріальних і соціальних благ «за потребами» серед усіх його членів.

Конкістадори – завойовники нових земель для іспанської корони.

Консерватизм – політична ідеологія та практика суспільно-політичного життя, що орієнтуються на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Конституційна монархія – форма правління в деяких державах, де владу монарха обмежено конституцією (законодавчі функції передано парламенту, виконавчі – уряду).

Конфедерація – союз суверенних держав, які зберігають незалежність і об'єднані для досягнення певних спільних цілей (переважно зовнішньополітичних, воєнних), для координації своїх дій.

Космополітизм – ідеологія т. зв. «світового громадянства», яка проповідує відмову від національних традицій і культур, патріотизму, заперечує державний і національний суверенітет.

Культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом історії. Крім того, освіченість, вихованість або рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності.

Культурний шок – поняття, введене в науковий обіг американським антропологом Ф. Боком для означення реакції відчуттів людини, що опиняється в незнайомому культурному середовищі й замість звичних факторів, які дають змогу розуміти оточуючих і функціонувати в суспільстві, натрапляє на незнайомі й незрозумілі фактори. Культурний шок є конфліктом двох культур на рівні індивідуальної свідомості.

Культурологія – галузь знання, пов'язана з вивченням духовної культури суспільства.

Латиноамериканська Асоціація Інтеграції (ЛАІ) – територіально-економічна група з 11 латиноамериканських країн; утворена в 1983 р. Мета – створення спільного латиноамериканського ринку.

Лібералізм – ідеологія та громадсько-політична течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу та певних свобод, проголошує рівноправ'я людей і націй тощо. На відміну від інших суспільно-політичних рухів, ліберали прагнули захищати свої інтереси не шляхом збройної боротьби, а шляхом реформ, угод, компромісів.

Ліга Арабських Держав (ЛАД) – добровільна організація 21 суверенної арабської держави, створена в 1945 р. на Конференції представників арабських країн у Каїрі. Мета – координація політичної діяльності, досягнення прогресу між країнами Арабського Сходу, зміцнення тісних зв'язків між ними.

Локальна історія – практика історіописання, метою якої є конструювання місцевої історичної пам'яті; опис історії певного місця – локусу (в першу чергу місця, де мешкає автор історичної праці), яким може бути як невеликий за розміром простір (село, місто), так і великий (графство, округ, провінція, губернія, область, край). Перші спроби опису історії певної місцевості були зроблені в Англії в XVI – XVII ст.: В. Лембард (Кент, 1570), Дж. Кері (Корнуолл, 1602).

Макроісторія – науковий напрям, який виник у другій половині XIX ст. і аж до останньої третини XX ст. зберігав лідерство в історіописанні. Основу наукового розуміння історії з позицій макропідходу заклали праці Г. Гегеля, К. Маркса, А. Сен-Сімона та О. Конта. Вони стали фундаментом для макроісторичних концепцій, до числа яких можна віднести теорію суспільно-економічних формацій (К. Маркс, Ф. Енгельс), цивілізаційні теорії (А. Тойнбі, О. Шпенглер), еволюційні теорії та ін.

Манкурт – людина, яка втратила пам'ять про своє минуле, рід, батьківщину, зневажає їх.

Манускрипти – стародавні рукописи.

Маньчжури – завойовники Китаю.

Маоїзм – політична та ідеологічна доктрина, названа на честь лідера КПК і Китаю Мао Цзедуна (1893-1976).

Маргінал – особа, яка втратила колишні соціальні зв'язки і не пристосувався до нових умов життя (звичайно про представників національних меншин, мігрантів, вихідців із села); той, хто не визнає загальноприйнятих норм і правил поведінки.

Марксизм – філософське, ідеологічне, політико-економічне вчення, назване за ім'ям засновника К. Маркса. Засноване на засадах матеріалізму і діалектики й характеризувалося трактуванням соціально-історичного процесу як послідовної й закономірної зміни суспільно-економічних формацій, що доконечно завершується переходом до комунізму шляхом радикальної соціальної (пролетарської) революції.

Менталітет – система звичок свідомості, звичний склад думок, готовність людей мислити й діяти певним чином.

Метиси – нащадки від змішаних шлюбів індійців та європейців.

Метрополія – ядро колоніальної імперії, територія, на якій склалася держава та народ, що почав захоплення колоній.

Мечеть – будівля для молитов у мусульман.

Мікроісторія – напрям досліджень, що виник наприкінці 70-80-х рр. ХХ ст. у ряді країн Західної Європи, представники якого намагались усвідомити історичний процес крізь призму мікроаналізу (доля конкретної людини, взаємини в невеличкому соціальному середовищі, подія одного дня тощо), зосередили свою увагу на історії побуту та повсякденності, заглибились у дослідженні локальної спільноти.

Мілітаризація – переведення економічного, суспільно-політичного життя країни з мирного на військове, нарощування військової могутності держави.

Мімесис – наслідування масами зовнішніх ознак творчої меншості, одна із умов поступу цивілізації (за А. Тойнбі).

Мінарет – башта, з якої служителі мечеті закликають мусульман до молитов.

Модернізація – процес переходу від традиційного суспільства до модерного, від аграрного – до індустріального.

Монархія – форма правління, за якої верховна влада формально (повністю або частково) зосереджена в руках однієї особи – глави держави – спадкоємного монарха.

Мондіалізм – глобальне загальнолюдське мислення, погляд на населення планети як на єдину спільність людей; різні форми теоретичної та практичної діяльності, спрямовані на встановлення світового панування; співучасть у світових справах; рух за об'єднання всіх країн світу в єдину державу; концепція, згідно з якою загальнолюдські цінності є більш значимими, ніж національні.

Монотеїзм – релігійне уявлення про існування тільки одного Бога або про єдиність Бога, характерне для авраамічних релігій (їудаїзму, християнства та ісламу).

Муедзин – служитель культу в мусульман, який, стоячи на мінареті, скликає всіх на молитву.

Надтріснута (розколота) країна – держава, у якій, згідно з теорією С. Хантінгтона, великі групи населення належать до різних цивілізацій.

НАТО – військово-політичний союз, створений на основі договору, підписаного у Вашингтоні 4 квітня 1949 р. США, Великою Британією, Францією, Бельгією, Нідерландами, Люксембургом, Канадою, Італією, Норвегією, Португалією, Данією, Ісландією.

Натуралізм – напрям в європейському й американському мистецтві останньої третини XIX ст., що прагне до зовні точного зображення дійсності, уподібнюючи художнє пізнання науковому.

Науково-технічна революція – якісно новий процес перетворення науки у продуктивну силу суспільного виробництва. НТР почалася у 20-ті рр. XX ст. Виникла внаслідок наукових і технічних відкриттів.

Нація – історична спільність людей, об'єднаних між собою спільною мовою, походженням, територією, психологією, культурою, побутом тощо.

Нігілізм – принципове заперечення традиційних, загальноновизнаних культурних ідеалів, цінностей, норм, яке набуває найбільшого поширення в кризові, перехідні епохи.

Нова історія – це епоха, коли сформувалися основи індустріального суспільства.

Нормани, варяги, вікінги – назви жителів Скандинавії.

Олігархія – політичне та економічне панування, влада, правління невеликої групи людей, а також сама правляча група. Термін запровадили Платон і Аристотель у V-IV ст. до н. е. для позначення однієї з найгірших, на їхню думку, форм правління, коли «владарюють багаті, а бідні не беруть участі у правлінні». Розрізняють аристократичну і фінансову олігархію.

Організація Африканської Єдності (ОАЄ) – міжнародна організація 50 африканських країн. Створена в 1963 р. на Конференції керівників держав і урядів африканських країн в Аддіс-Абебі. Мета – зміцнення єдності між африканськими країнами, поліпшення життєвого рівня, захист суверенітету, територіальної цілісності, співпраця.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) – міжнародна організація, яка об'єднує на добровільних засадах 193 країни світу. Створена за ініціативи Великої Британії, СРСР, США (Статут набув чинності 24 жовтня 1945 р.). Напрями діяльності: підтримка і зміцнення миру та безпеки, розвиток співпраці між державами, вирішення глобальних економічних і науково-технічних проблем, розширення співпраці держав з різними соціальними системами тощо.

Остракізм – у давніх Афінах спосіб вигнання небезпечних для демократії осіб шляхом таємного голосування на народних зборах за допомогою глиняних черепків; також гоніння, осуд, презирство з боку суспільства.

Охлократія – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, один із способів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.

Палестинська проблема – ключова проблема близькосхідного регулювання, пов'язана із забезпеченням права арабського народу Палестини на самовизначення власної незалежної держави.

Панамериканізм – політична доктрина, що пропагує створення воєнно-політичного блоку всіх країн Американського континенту під зверхністю США.

Панісламізм – націоналістична релігійно-політична доктрина, що проголошує своєю метою політичне об'єднання народів, які сповідують іслам. Виник у другій половині XIX ст.

Папірус – матеріал для письма, що був поширений у давньому Єгипті (щонайменше з III тис. до н.е.), а пізніше – на всьому просторі античного світу.

Парадигма – стиль наукового мислення, що панує на визначеному етапі в тій чи іншій дисципліні; теорія; теоретична модель, прийнята як зразок постановки, обґрунтування та вирішення проблеми в рамках того чи іншого предмета дослідження.

Патерналізм – показова або реальна турбота влади про підданих, що звільняє останніх від необхідності самостійно вирішувати свої проблеми. Практикується диктаторськими та популістськими режимами.

Периферійність – віддаленість від головних центрів політичного, культурного та соціально-економічного життя.

Письмо або писемність – засіб закріплення мовної інформації за допомогою спеціальних знаків, символів і зображень.

Поліс – місто-держава, а також особлива форма соціально-економічної та політичної організації суспільства, що склалася в Стародавній Елладі.

Політеїзм – система вірувань, релігійний світогляд, заснований на вірі в багатьох божеств, зазвичай зібраних у пантеон з богів і богинь.

Політика – одна зі сфер життя суспільства; усі відносини, що виникають між людьми у процесі управління державою.

Постіндустріальне суспільство – позначення майбутньої стадії суспільного розвитку, якій властиві: переважаюча сфера послуг над індустрією, домінування в суспільстві прошарку науково-технічних фахівців, центральна роль теоретичного знання в управлінні суспільством.

Пресвітеріанство – особливий варіант кальвінізму, що утвердився в Шотландії.

Промисловий переворот – заміна ручної праці машинною; перехід від мануфактур до фабрично-заводського виробництва.

Протекціонізм – покровительство з боку держави з метою створення сприятливих умов для розвитку власної промисловості й торгівлі.

П'ять стовпів ісламу – основні приписи шаріату, що утворюють основу ісламу й обов'язкові для всіх віруючих мусульман: шахада (символ віри), намаз (молитва), закят (пожертвування), ураза (піст) і хадж (паломництво).

Рада Європи (РЄ) – міжнародна міжурядова організація, створена провідними країнами Європи у травні 1949 р.

Радикалізм – політичні ідеї та діяльність, спрямовані на рішучу зміну політичної системи.

Расизм – сукупність антинаукових концепцій, що ґрунтуються на положенні про фізичну й психічну нерівномірність людських рас, які розділяються відповідно до цього на «вищі» та «нижчі», над якими перші нібито повинні панувати.

Революція – докорінний переворот у державному, господарському та суспільному житті країни.

Республіка – форма державного правління, за якої вища влада належить виборним представницьким органам, а главу держави обирає населення або представницький орган.

Рококо – стильовий напрям у європейському мистецтві першої половини XVIII ст., для якого характерні примхлива витонченість, ілюзорність, світ театралізованої гри й пасторальних сюжетів, ускладнений декор, примхливий ритм, що панують у декорі інтер'єру.

Романтизм – ідейний і художній напрям у європейській та американській культурі кінця XVIII – першої половини XIX ст., що зародився як реакція на раціоналізм та механіцизм естетики класицизму й філософії Просвітництва.

Руни – таємниця; у норманів існувало рунічне письмо; вважали, що воно має магічну силу.

Саги – оповіді норманів про героїчні походи.

Самотня країна – держава, у якої, згідно з теорією С. Хантінгтона, відсутня культурна спільність з іншими країнами.

Сателіт – формально незалежна держава, яка перебуває під політичним та економічним впливом іншої держави і користується її протекціонізмом на міжнародній арені.

Світова війна – війна, у якій бере участь велика кількість країн, народів, охоплює значні регіони та континенти, бойові дії ведуться на багатьох фронтах, на суходолі та морі, результатом чого є велика кількість людських і матеріальних втрат.

Світовий політичний процес – сукупина діяльність народів, держав та їхніх інститутів, соціальних спільностей і їхніх організацій, рухів, які переслідують певні політичні цілі в царині міжнародного життя.

Секуляризація – суспільна тенденція, яка відображає зменшення впливу церкви, її інституцій та релігійної ідеології на життя суспільства в усіх її проявах.

Середні віки – епоха всесвітньої історії, що охоплює період з V по XV ст.

Серцевинна держава – наймогутніша або основна в культурному відношенні держава певної цивілізації (за С. Хантінгтоном).

Символізм – художній напрям у європейській культурі кінця XIX – початку XX ст., що створював у художніх образах символи містичних переживань та уявлень.

Синтоїзм – традиційна політеїстична релігія японців, в основі якої лежать анімістичні, тотемістичні та фетишистичні вірування.

Сім чудес світу – список прославлених пам'яток, складений древніми істориками і мандрівниками (в тому числі «батьком історії» Геродотом), що включає в себе піраміду Хеопса, «вісячі сади» Семіраміди, статую Зевса Олімпійського, храм Артеміди в Ефесі, мавзолей у Галікарнасі, Колос Родоський та Олександрійський маяк на о. Фарос.

Співдружність Незалежних Держав (СНД) – міждержавне об'єднання, утворене Білоруссю, Росією та Україною 8 грудня 1991 р. у Мінську з метою забезпечення співпраці у зовнішній політиці та торгівлі, а також у гуманітарній та культурній сферах.

Стадіальні теорії – теорії, об'єктом вивчення яких є цивілізація як єдиний процес прогресивного розвитку людства, у якому виділяють певні стадії (етапи).

Стани – традиційні, відносно замкнуті соціальні групи доіндустріального суспільства, що різнилися спадковими юридично фіксованими статусами, правами, обов'язками та моральними нормами.

Станово-представницька монархія – форма феодальної держави, за якої королівська влада поєднувалася зі зборами представників станів. Ці збори мали дорадчі, а іноді й законодавчі права.

Субкультура – особлива форма культури, суверенне цілісне утворення всередині пануючої культури, яке відрізняється власним ціннісним ладом, звичаями, нормами, стандартами поведінки.

Суспільно-економічна формація – в марксизмі – історичний тип (стадія розвитку) суспільства, сукупність його базису і надбудови.

Суспільство споживання – тип сучасного соціуму, що характеризується масовим споживанням матеріальних благ, яке виходить далеко за межі потреб для існування (виживання) людини, і формуванням відповідної системи цінностей.

Сьогун – титул військово-феодалних правителів Японії в 1192-1867 рр., за яких імператорську династію було позбавлено реальної влади.

Таласократія – концепція провідної ролі морських комунікацій, морської торгівлі та морської сили у зростанні державної могутності.

Тамплієри – орден лицарів-храмовників. Носили білі плащі з червоним хрестом.

Творча меншість – рушійна сила розвитку цивілізації (за А. Тойнбі), здатна робити відкриття та вести за собою маси.

Тевтони – орден лицарів, що об'єднував вихідців із Німеччини. Носили білі плащі з чорним хрестом.

Теїзм – релігійний світогляд, що виходить із розуміння Бога як абсолютної особистості, яка перебуває поза світом, створила його і діє в ньому.

Теократія – форма правління, за якої вся повнота влади в державі належить главі церкви та духовенству.

Теорії локальних цивілізацій – теорії, об'єктом вивчення яких є великі історично сформовані спільноти (спільноти), які займають певну територію і мають свої особливості культурного та соціально-економічного розвитку.

Тероризм – здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства, навіть удаючись до фізичної розправи з політичними противниками. Також дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства і залякування, політичних убивств, провокацій.

Тетчеризм – неоконсервативна соціально-економічна програма уряду Великої Британії на чолі з М. Тетчер (1979-1990), основу якої становлять положення економічного лібералізму про обмеження регульовальної функції держави й посилення ролі ринкових механізмів.

Технічний прогрес – розвиток матеріального виробництва, результатом якого є послідовне вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності.

Тип західної культури – передбачає європейську та американську культури, що орієнтовані на: цінності техніко-технологічного розвитку; динамічний спосіб життя; пріоритет раціонального розумного підходу до аналізу світу; індивідуалізм; удосконалення культури і суспільства.

Тип східної культури – культурний тип країн Центральної, Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Північної Африки, який фіксує не тільки їх територіальне розташування, а й характеристики методів і способів пізнання світу, ціннісної орієнтації, основних світоглядних установок, суспільно-економічних і політичних структур. Східній культурі характерно: прагнення людини до гармонії з природою і з собою; заглибленість у власний внутрішній світ; орієнтація на духовність; містицизм й ірраціоналізм; стабільність; збереження традицій і самотубного начала.

Тоталітаризм – диктаторський терористичний режим, що формується на основі однопартійної системи, спирається на масовий рух при концентрації влади в руках його лідерів, характеризується повним контролем влади над суспільством.

Традиція – звичай, порядок, правила поведінки, що переходять з покоління в покоління.

Унітаризм – форма державного устрою, яка не передбачає наявності в складі держави якихось федеративних одиниць (штатів, земель, республік).

Урбанізація – зосередження промисловості й населення у великих містах, процес зростання ролі міст у житті суспільства.

Фанатизм – пристрасна відданість своїм віруванням, поєднана з крайнім неприйняттям чужих поглядів.

Федерація – союзна держава, до складу якої входять державні утворення – суб'єкти федерації.

Фемінізм – рух за рівноправність жінок, заснований на ідеї рівності статей.

Феодалізм – термін, який виник перед Французькою революцією XVIII ст. на позначення «старого ладу» (абсолютної монархії, панування дворянства). У марксизмі феодалізм розглядали як соціально-економічну формацію, що передує капіталізму.

Фетишизм – форма найдавніших вірувань, що засновані на наділленні неживих предметів надприродною силою і є об'єктом релігійного поклоніння.

Хадж – паломництво мусульман до святих місць.

Халіфат – ідея про організацію суспільства та держави в мусульманській політико-правовій думці; характеристика форми правління у деяких мусульманських країнах з VII ст. до сьогодні.

Хінді – основні мова Індостану.

Християнство – одна з трьох світових релігій. У її основі лежить віра в Ісуса Христа як Бого-людини та Спасителя.

Хунта – 1) назва громадсько-політичних об'єднань в іспаномовних країнах (Іспанія та більшість країн Латинської Америки); 2) хунта військова – військові союзи й організації, які приходять до влади шляхом військових переворотів (путчів) і встановлюють, як правило, режим військової диктатури (наприклад, у Чилі в 1973 р.).

Цезаропапизм – політика світської влади, спрямована на підпорядкування собі всього церковного життя; поєднання в особі державного правителя вищої світської та духовної влади.

Централізована держава – держава, у якій визначається єдина влада короля, єдині закони, органи управління, існують єдині податки та постійна армія.

Цивілізація – форма існування живих істот, наділених розумом; синонім культури, яка виражається у створюваних людиною матеріальних і духовних цінностях; рівень, ступінь суспільного та культурного розвитку; стадія занепаду і вмирання культури, втрати людством творчих сил (визначення О. Шпенглера); певна історична соціально-культурна спільність (спільнота), яка має стійкі особливі риси в політичній організації, економіці та культурі, спільні духовні цінності та ідеали, а також ментальність (світогляд).

Цивіліографія – соціально-філософська дисципліна, що ставить за мету осмислити феномен виникнення і становлення цивілізації як цілісності.

Час (історичний) – це темпоральне втілення соціального; найважливіший «матеріал», з яким працює історик. «Час липне до думки історика, як земля до лопати садівника», – писав Ф. Бродель.

Шаріат – зведення мусульманських правил.

Шейх – титул правителів князівств та племен кочових племен в Аравії; глава мусульманської секти, проповідник.

Шериф – королівській урядовець, що керує графством.

Шовінізм – агресивна форма націоналізму, проповідь національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам інших націй, національна пиха, розпалення націона-

льної ворожнечі й ненависті (за ім'ям капрала наполеонівської армії Н. Шовена, який пустив у світ вислів: «Французи кращі за всіх, усі – гірші за французів»).

Штат – невелика (по відношенню до держави) адміністративно-територіальна одиниця у складі деяких держав, має свої закони.

Щурячі перегони – нескінченна, приречена на провал, безглузда гонитва; сучасний виснажливий, рутинний стиль життя, заснований на побудові кар'єри, що не залишає часу на відпочинок, сім'ю, друзів, розваги тощо.

Ядерний клуб – умовне позначення сукупності держав, що мають ядерну зброю.

Язичництво – релігія, заснована на поклонінні багатьом богам, ідолопоклонство.

Яничари – гвардія турецького султана.

Ярли – знатні землевласники у скандинавських країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна

Джерела:

1. Антологія джерел по історії, культурі і релігії Давньої Греції / під ред. В. І. Кузицина. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 608 с.
2. Балух В. О. Історія античної цивілізації : у 3-х т. Чернівці : ТОВ «Видавництво «Наші книги»», 2008. Т. 3. Практикум. 544 с. іл., карти.
3. Білецький О. І. Хрестоматія. Антична література. Київ : Радянська школа, 1968. 612 с.
4. Боровець І. Нова історія країн Європи та Америки 1870-1918 рр. Міжнародні відносини. Практикум : навчальний посібник для студентів історичних факультетів та факультетів міжнародних відносин ВНЗ. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2014. 264 с.
5. Геродот. Історія в дев'яти книгах. Ленінград : Наука, 1972. 900 с.
6. Геродот Історії в дев'яти книгах. Київ : Наук. думка, 1993. 575 с.
7. Грейвс Р. Мифы Древней Греции. Москва : Прогресс, 1992. 620 с.
8. Гроссман Ю. М., Лісовий І. А. Історія стародавнього світу: Практикум. Львів : Вища шк., 1985. 219 с.
9. Записки Ю. Цезаря. Гай Саллюстий Крисп: произвед. Москва : Ладомир, 1999. 750 с.
10. Історики античності. Москва : Правда, 1989. Т. 2. 360 с.
11. Історики Греції: Геродот – Фукидит – Ксенофонт / сост., авт. предисл. Т. Миллер. Москва : Художественная литература, 1976. 430 с.
12. Ливий Т. Історія Рима от основания города. Перевод с лат. / отв. ред. Е. С. Голубцова. Москва : Наука, 1989. 575 с.
13. Колоніальна політика капіталістических держав (1870-1914) / отв. ред. Е. Е. Юровская. Москва : Из-во «Просвещение», 1967. 376 с.
14. Крижанівський О. Хрестоматія з історії Стародавнього світу. Київ : Радянська школа, 1974. 158 с.
15. Кун Н. Легенды и мифы Древней Греции. Минск : Народная асвета, 1989. 462 с.
16. Просина Н., Свенцицкая И. Практикум по истории Древнего мира. Москва : Просвещение, 1972. 278 с.
17. Тацит К. Сочинения : в 2 т. Ленинград : Наука, 1969. Т. 2. История. 370 с.
18. Транквилл Г. С. Жизнь двенадцати цезарей. Москва : Правда, 1991. 512 с.
19. Хрестоматія з нової історії. Частина II. 1870-1918 / за ред. О. І. Молока, В. О. Орлова. Київ : Радянська школа, 1954. 600 с.
20. Хрестоматія з нової історії. Ч. II / упорядники: В. А. Жебокрицький, А. А. Коваленко, В. В. Зайцев. Київ : Радянська школа, 1972. 176 с.

21. Хрестоматия по истории Древнего мира / [сост. Е. Черкасова]. Москва : Просвещение, 1991. 288 с.
22. Хрестоматия по истории Нового времени стран Европы и Америки : в 2 кн. / сост. Д. В. Кузнецов. Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2010. Кн. 2. Международные отношения в 1648-1918 гг. 336 с.
23. Хрестоматия по новой истории : в 3-х т. Москва : Соцэкгиз, 1963. Т. 1. (1640-1815). 767 с.
24. Хрестоматия по новой истории : в 3-х т. / под ред. А. А. Губера, А. В. Ефимова. Москва : Соцэкгиз, 1965. Т. 2. (1815-1870). 783 с.
25. Черчилль У. Рождение Британии. Смоленск : Русич, 2002. 512 с.

Підручники, посібники, програми, словники:

26. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII ст.). Львів : Вид-во УКУ, 2002. 412 с.
27. Ананова Е. Новейшая история США 1919-1939. Москва : ИМО, 1962. 304 с.
28. Английская буржуазная революция XVII века / [под ред. акад. Е. Косминского и Я. Левицкого]. Москва : Изд-во АН СССР, 1954. Т. 1, 2. 377 с.
29. Багдасарьян Г. В., Иванченко Г. В., Литвинцева А. В. Культурология. Москва : Высш. шк., 2009. 511 с.
30. Баженов А. В. Історія Стародавнього Греції. Історія Стародавнього Риму: навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету : в 2 ч. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. Ч. 1. 88 с.
31. Балух В. Історія Стародавньої Греції. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 420 с.
32. Балух В. Історія Стародавнього Риму. Чернівці : Книги XXI, 2005. 680 с.
33. Войтович Л., Козак Н., Овсінський Ю., Чорний М. Medium Aevum: Середні віки. Львів : Тріада Плюс, 2010. 502 с.
34. Вопросы новой и новейшей истории. Киев : Льбидь, 1992. 143 с.
35. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки) : навч. посібник. Київ : Либідь, 2011. 624 с.
36. Галич М. История доколумбовых цивилизаций. Москва : Мысль, 1990. 407 с.
37. Гелей С. Політико-правові системи світу. Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2002. 224 с.
38. Гелей С. Політико-правові системи світу. Київ : Знання, 2006. 668 с.
39. Голиш Г. М. Історія історичної науки від найдавніших часів до кінця XIX століття: підручник для студентів ВНЗ зі спеціальності «Історія». Черкаси : Вертикаль, Видавець Кандич С. Г., 2015. 260 с.: іл.
40. Головченко В. І. Нова історія Азії та Африки: колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.) : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2010. 520 с.
41. Дахно І. Історія країн світу: довідник. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 816 с.

42. Джеджула К. Історія Франції. Київ : Радянська школа, 1954. 653 с.
43. Духовная культура Китая: Энциклопедия : в 5 т. Москва, 2008-2010. Т. 1-5.
44. Евдокимова А. А. История стран Востока в новое время. Курс лекций. Уфа : Изд-во БГПУ, 2009. 238 с.
45. Ефимов А. Очерки по истории США. От открытия Америки до окончания гражданской войны. Москва : Учпедгиз, 1955. 328 с.
46. Зайбдт Ф. Блиск і вбогість середньовіччя: історія з початком і кінцем. Львів : Вид-во УКУ, 2009. 512 с.
47. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу: навчально-методичний посібник. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
48. Історіографія всесвітньої історії : навч. посібник. Умань : ПП Жовтий, 2012. 434 с.
49. История Востока : в 6 т. / гл. редкол.: Р. Б. Рыбаков и др. Москва : Вост. лит., 2004. Т. 4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX века). Кн. 1. 608 с.
50. История Востока : в 6 т. / гл. редкол.: Р. Б. Рыбаков и др. Москва : Вост. лит., 2005. Т. 4: Восток в новое время (конец XVIII – начало XX века). Кн. 2. 574 с.
51. История Древнего Востока / [под ред. В. Кузищина]. Москва : Высшая школа, 1988. 247 с.
52. История Древнего Рима / [под ред. В. Кузищина]. Москва : Высш. школа, 1981. 336 с.
53. История Индии. Москва : Мысль, 1979. 607 с.
54. Історія світової культури / [керівник авт. колективу Л. Левчук]. Київ : Либідь, 2000. 368 с.
55. Історія середніх віків / [за ред. А. Удальцова]. Київ : Радянська школа, 1948. 584 с.
56. Історія середніх віків. Практикум. Частина I : навч. посібник / уклад. В. В. Гордієнко. Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2014. 574 с.
57. История стран зарубежного Востока в средние века. Москва : Изд-во МГУ, 1957. 372 с.
58. Кадеев В. И. История Древней Греции и Рима: Курс лекций. Харьков : Колорит, 2006. 327 с.
59. Кримський А. Історія Туреччини. Київ-Львів : Олір, 1996. 288 с.
60. Ковалев С. И. История Рима. Москва : Из-во «Полигон», 2002. 944 с.: ил.
61. Колісніченко А. І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. 274 с.
62. Кузищин В. История Древнего Рима. Москва : Высшая школа, 1981. 334 с.
63. Курбатов Г. История Византии. Москва : Высшая школа, 1984. 205 с.
64. Левчук Л. Т. Історія світової культури. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 400 с.

65. Лекції з історії світової культури / [під заг. ред. проф. М. Стрішенця]. Тернопіль : Астон, 1999. 116 с.
66. Лісовий І. Античний світ у термінах, іменах і назвах: [довідник з історії та культури Стародавньої Греції та Риму]. Львів : Вид-во при ЛДУ, 1988. 200 с.
67. Миронов В. Б. Древний Рим. Москва : «Вече», 2006. 720 с.
68. Мишулин А. Античная история Греции и Рима. Москва : ВПШ, 1944. 319 с.
69. Мортон А. История Англии. Москва : Инлитиздат, 1950. 462 с.
70. Нова історія (1870-1918). Київ : Радянська школа, 1950. 199 с.
71. Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 446 с.
72. Острогорський Г. Історія Візантії. Львів : Літопис, 2002. 587 с.
73. Павленко Ю. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ : Либідь, 2000. 360 с.
74. Постернак А. История Древней Греции и Древнего Рима. Москва : Изд-во ПСТГУ, 2008. 778 с.
75. Ревуненков В. Очерки по истории Великой французской революции. Ленинград : Ленинградский государственный университет им. А. Жданова, 1982. 283 с.
76. Роєнко В. Друга світова війна (1939-1945 роки). Київ : Рада, 1994. 126 с.
77. Рогинская А. Очерки по истории Франции (XVII-XIX вв.). Москва : Изд-во ИМО, 1958. 368 с.
78. Рубель В. Історія середньовічного Сходу. Київ : Либідь, 2002. 736 с.
79. Семенов В. История средних веков. Москва : Учпедгиз, 1956. 551 с.
80. Скрипник О. М. Нова історія країн Азії і Африки : навчальний посібник. [2-ге вид., доп.]. Умань : ПП Жовтий, 2011. 116 с.
81. Суриков И. Е. Очерки об историописании в классической Греции. Москва : Языки славянских культур, 2011. 504 с.
82. Теорія та історія світової і вітчизняної культури / [за заг. ред. Н. Горбача]. Львів : Каменяр, 1992. 166 с.
83. Філософія: курс лекцій / [під заг. кер. І. Бичко]. Київ : Либідь, 1991. 456 с.
84. Шпенглер О. Закат Европы. Образ и действительность : в 2 т. / пер. с нем. Москва : Мысль, 1998.
85. Шульга С. А. Історія стародавньої Греції та Риму. Тестові завдання та методичні рекомендації для студентів історичного факультету. Луцьк, 2008. 72 с.
86. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 375 с.: ілюстр.

Допоміжна

Монографії та статті:

87. Агаджанов С. Государство сельджукидов и Средняя Азия в XI-XII вв. Москва : Наука, 1991. 303 с.
88. Альбедиль М. Забытая цивилизация в долине Инда. Санкт-Петербург : Наука, 1991. 176 с.

89. Альбедиль М. Зеркало традиций. Человек в духовных традициях Востока. Санкт-Петербург : Азбука, Петербургское Востоковедение, 2003. 288 с.
90. Алферова М. История и легенды Древнего Рима. Москва : Издательство «Феникс», 2006. 608 с.
91. Американська демократія та незалежність України / [укладач: Р. Боровський]. Львів : Слово, 1992. 104 с.
92. Апрадов В. Тысячелетия Восточного Магриба. Москва : Наука, 1976. 151 с.
93. Аптекер Г. История американского народа. Американская революция. 1763-1783. Москва : Изд. иностранной литературы, 1962. 382 с.
94. Бэшем А. Цивилизация Древней Индии. Екатеринбург : У-Фактория, 2007. 496 с.
95. Велишский Ф. История цивилизации: Быт и нравы древних греков и римлян. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. 704 с.
96. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / предисловие Р. К. Баландина. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
97. Всемирная история: Эллинистический и римский периоды / А. Н. Бадак, И. Е. Войнич, Н. М. Волчек [и др.]. Минск ; Москва : Харвест: АСТ, 1999. 855 с.: ил.
98. Газін В. П. Актуальні проблеми сучасності: історія, світова політика : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 424 с.
99. Гизо Ф. История цивилизации в Европе. Пер. с франц. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2007. 336 с.
100. Гийу А. Византийская цивилизация. Екатеринбург : У-Фактория, 2005. 552 с.
101. Грант М. Цивилизация Древнего Рима / пер. с англ. И. Ю. Мартынова. Москва : ЗАО Центрполиграф, 2003. 397 с.
102. Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / отв. ред. Е. М. Гончарова. Москва : Айрис-Пресс, 2016. 560 с.
103. Гуревич А. Категории средневековой культуры. Москва : Искусство, 1984. 350 с.
104. Гуревич А. Походы викингов. Москва : Наука, 1966. 183 с.
105. Дейвіс Н. Європа. Історія. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1463 с.
106. Джеджора О. Історія європейської цивілізації. Львів : Вид-во ЛБА, 1999. 434 с.
107. Дзеркало цивілізацій. Стародавні китайці / [за ред. Д. Казеллі]. Харків : Ранок, 2004. 88 с.
108. Дзеркало цивілізацій. Майя, ацтеки та інки / [за ред. Д. Казеллі]. Харків : Ранок, 2004. 88 с.
109. Диль Ш. Основные проблемы византийской истории. Москва : Инлитиздат, 1947. 182 с.
110. Замаровський В. Їх величності піраміди. Київ : Веселка, 1988. 373 с.
111. Іналджик Г. Османська імперія. Класична доба. 1300-1600. Київ : Критика, 1998. 286 с.
112. Каркопино Ж. Повседневная Жизнь Древнего Рима. Апогей империи. Москва : Издательство «Молодая гвардия», 2008. 464 с.

113. Каждан А. Аграрные отношения в Византии XIII-XIV вв. Москва : Из-во АН СССР, 1952. 242 с.
114. Каждан А. Очерки истории Византии и южных славян. Москва : Учпедгиз, 1958. 326 с.
115. Кацнельсон И. Тутанхамон и сокровища его гробницы. Москва : Наука, 1976. 152 с.
116. Ковальков О. Л. Колоніалізм в історії народів Сходу. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 96 с.
117. Кондратов А. Этруски – загадка номер один. Москва : Знание, 1977. 96 с.
118. Крисаченко В. Історія Криму. Кримське ханство. Київ : Твім інтер, 2000. 336 с.
119. Ланда Р. Г. Политический ислам: предварительные итоги. Москва : ИБВ, 2005. 286 с.
120. Лебон Г. История арабской цивилизации / под ред. Е. В. Малашевич, А. П. Костелецкой. Минск : МФЦП, 2009. 704 с.
121. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. Москва : Прогресс, 1992. 376 с.
122. Лозинский С. История папства. Москва : Политиздат, 1986. 382 с.
123. Львова Э. С. История Африки в лицах. Биографические очерки. Выпуск 1: Африка в доколониальную эпоху. Москва : Муравей, 2002. 256 с.
124. Мак-Клейн Дж. А. Япония. От сегуната Токугавы – в XXI в. Москва : Издательство: АСТ, Астрель, 2011. 932 с.
125. Манфред А. Три портрета эпохи Великой французской революции. Москва : Мысль, 1989. 432 с.
126. Международная научная конференция «Раннее Новое время в контексте всемирной истории». *Новая и новейшая история*. 2011. № 2. С. 102-108.
127. Орешкова С. Ф. Османская империя: Опыт конфессиональных отношений. *Восток*. 2008. № 6. С. 33-44.
128. Панин С. Б. Панисламизм в Средней Азии перед Первой мировой войной. *Вопросы истории*. 2015. № 2. С. 121-136.
129. Патрушев А. Расколованный мир Макса Вебера. Москва : МГУ, 1992. 208 с.
130. Перминова В. А. Японский колониализм: особенности управления. *Вопросы истории*. 2014. № 7. С. 129-135.
131. Петросян И. Е. Османская империя: Реформы и реформаторы (конец XVIII – начало XX века). Москва : Наука, 1993. 186 с.
132. Підлісна Г. Антична література. Київ : Вища школа, 1992. 255 с.
133. Пиренн А. Нидерландская революция. Москва : Соцэкиз, 1937. 572 с.
134. Рашковский Е. Б. Духовная динамика Индии: древность и современность. *Восток*. 2008. № 3. С. 146-155.
135. Сидихменов В. Китай: страницы прошлого. Москва : Наука, 1978. 384 с.
136. Стриннгольм А. Походы викингов. Москва : ООО Издательство АСТ, 2003. 736 с.

137. Тойнби А. Дж. Исследование истории: Цивилизации во времени и пространстве. Пер. с англ. К. Я. Кожурина. Москва : АСТ МОСКВА, 2009. 863, [1] с.
138. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и запад. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2013. 318, [2] с.
139. Удальцова З. Византийская культура. Москва : Наука, 1988. 288 с.
140. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. [Пер. с англ.]. Москва : АСТ, 2015. 571, [5] с.
141. Хвильовий М. Україна чи Малоросія?: памфлети. Київ : Смолоскип, 1993. 290 с.
142. Хут А. Р. Проблемы периодизации истории нового времени в отечественной историографии рубежа XX-XXI веков. *Вопросы истории*. 2009. № 4. С. 52-54.
143. Шераб Чодзин Кон. Життя Буди. Київ : Факт, 2007. 178 с.
144. Штоль Г. В. История Древнего Рима в биографиях. Москва : Русич, 2003. 574 с.
145. Ясперс К., Бодрийар Ж. Призрак толпы. Москва : Алгоритм, 2007. 272 с.
146. Ясперс К. Великие философы. Будда, Конфуций, Лао-цзы, Нагарджуна. Москва : ИФРАН, 2007. 236 с.

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

КОПИЛОВ Сергій Анатолійович,
доктор історичних наук, професор, ректор
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

ВЕРСТЮК Володимир Вікторович,
старший викладач Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

ІСТОРІЯ СВІТОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ**

Підписано до друку 11.06.2020 р. Гарнітура «Книжник».
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 4,6. Обл.-вид. арк. 3,7.
Тираж 70. Зам. № 900.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

